ڕۆژنامەی ڕووت ژمارە ٢٨

بۆ خوێندنەوەی ژمارە ٢٨ی ڕۆژنامەی ڕووت کلیکی ئێرە بکەن..

بەشێک لە نامەی مارکس بۆ باوکی.. وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: نەوزاد مدحەت (گەران عەبدوڵا)

دەزینەوەی هیگڵ(١)

لە ١٠ی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٨٣٧؛ پاش دەستپێکردنی خوێندن لە زانکۆی بەرلین، مارکس نامەیەکی درێژ بۆ باوکی دەنووسێت، لەودەچێت لە تەمەنی نۆزدە ساڵیدا دوو پەیوەندی گرنگ لە ژیانیدا پەیدابووبن : پەیوەندییەکی خۆشەویستی لەگەڵ جینی کە بۆ هاوسەرگیری کۆتایی هات، ئەوی دووەمیشیان پەیوەندییەکی فکری بوو لەگەڵ هیگڵ کە بۆ مارکسیزم کۆتایی هات.

نامەکەی مارکس بۆ باوکی

ساتگەلێک هەیە لە ژیاندا، وەک ئەو تابلۆ سنووریانەی وان کە پێش تەواو بوونی کاتەکە چەقنراون و لە هەمان کاتدا زۆر بە ڕۆشنی ڕەگەیەکی نوێت پێ نیشان دەدەن. لەم شێوە گەڕانەدا وا هەستدەکەین و ناچارین بۆ چاوکی هەڵگیرانەوە بۆوانینە ڕابردوو داهاتوومان بۆ تێگەشتنەکی هزرییانە لە پێگەی ئەمڕۆمان. بەدنیاییەوە، مرۆڤی جیهان بۆ خۆی ئارزووی لەم جۆرە ئاوەدانە و پشکنینانەی هەیە کە زۆر جار لە شێوەی گەڕانەوە و چەقبەستن خۆی دەنوێنێت، بەڵام لە ڕاستیدا تەنها پاڵی لەداوەتەوە بۆ بیرکردنەوە لە خۆی و قووڵبوونەوە لە چالاکییە هزرییەکانی و کارە ڕەحیەکان. بەهەرحاڵ تاک لەم کاتانەدا هەستێکی شاعیرانە دایدەگرێت،

هەموو گەنانێک بەشکە لە گرانییەکی ماڵئاوایی، بەشوویەک دڕگا بە ڕووی شیعرەکدا دەکاتەوە کە هەوەدەدات شەویەکی تەخ وەرگرێت، بەڵام بەرەنگەکی گەشەوە. لە ساتەکی وادا ئاواتەخوازیین پەیکەرەک بە ئەو یادەوەرییانە دروستبکەین کە پەشتر تێیدا ژیاوین، ڕەنگە بمانگەڕێنێتەوە بە خەیاڵی ئەو شوێنانەی لە جیهانی کرداردا لەدەستدراون؛ بەڵام لە کوێ دەتوانیین شوێنێک پیرۆزتر لە دڵی دایک و باوکمان بدۆزینەوە، ئەوانەی نەرمترین دادوەرکان و بەشداربووکەی ناوەوەی ناخمانن، ئەم نزیکترین هاوسۆزانە وەک خەری خەشەویستی ئاگرکەی ناوەندی تەکەشانمان گەرمتر دەکەن!چەندە باشتر دەتوانیین ئەو ڕاستکردنەوە و لێبووردنانە بە شەوێکی بنەڕەتی بدۆزینەوە لەبەرانبەر ئەو سەرزەنشت و ڕەتکردنەوانەدا؟ چەندجار یارییە شەڕانییەکان لە ڕەگەی ڕەکەوتەوە سەبەر دەخانە سەر دەڕەشکاوەکان؟

باوکی باشم، پاش ئەو ساڕەی لەڕەم بەسەر برد و ئەو تێبینیانەی لام گەڵاڵە بوون، بەو شەوێیە لە ئەمزەوە(Ems) (٢)وەڵام بە نامە شیرینەکەتان دەدەمەوە. ڕەگەم پێبدە دەخی خەمت بە بنووسم وەک خەی, وەک ئەو ڕوانینەی هەمە بە ژیان، وەک دەربڕینەک لە چالاکی ڕەحی، کە لە هەموو لایەنکەوە گەشە دەکات، لە زانست، هونەر و کاروبارە تایبەتییەکان. کاتێک بڕیم هەشتیت جیهانێکی نوێ بە من لە دایک بوو، جیهانی خەشەویستی، لەڕاستیدا خەشەویستی لە سەرەتادا سەرخەشە بە عیشق و خاڵییە لە هیوا.

زۆر دەخەشبووم بە گەشتەکەم بە بەرلین، پێزانینمی وروژاند بە سرووشت. ژیانی لا خەشەویست کردم و بە ساردی بە جێیهێشتم. لە ڕاستیدا خستمییە ناو دەخێکی پێکەنیناوییەوە، چونکە ئەو شاخە بەرزانەی دەمبینین بەرزتر و ترسناکتر نەبوون لەو هەستانەی ڕەحی من، شارە پان و پۆڕەکان گەرمتر نە بوون لە خوێنی من. مێزی باڕەکان پڕتر نەبوون یان شایانی زیاترتێگەشتن نەبوون لەو خەیاڵانەی لەگەڵ خەمدا هەڵمگرتبوون، لەکۆتاییدا هونەر جوان تر نییە لە جینی. کاتێک گەیشتمە بەرلین، هەموو پێوەندییەکانی پێشوتری خەمم پچڕاند، چەند سەردانێکی کەمم کرد بە هەندە شوێن بەئەوەی هیچ چێژێکیان لەوەرگرم، هەوەمدا خەم ون بکەم لە ناو زانست و هونەردا. بەپێی ئەو دەخە ڕەحیەی لەو کاتەدا تێیدا بووم، یەکەم شتێک یان لایەنی کەم ئاسانترین و چێژ بەخشترین شتێک کە هەمبژارد و گرنگیش بوو شیعری لیرکی بوو. بەڵام ئەو بارودۆخەی تا ئەو کاتە تێیدا بووم وایکرد کارێکی نموونەیی تەواوبێت. بەهەشتەکەم، هونەرەکەم، بوو بە دوورگەیەک لەودیو، هەر وەک خەشەویستی من. هەموو شتێکی ڕاستەقینە کاڵ بووەوە و هەموو شتە

کاتبووکان سنوورکانیان لەدەست دەدەن. هەموو ئەو شیعرانەی سەرگی یەکەم کە جێنی لە منداڵ وەریگرتووە، لە کاتی ئێستادا هەست دەکەیت کەمێک وشەی بێ چوارچێوە و بێ گیانی فڕێدراون و هیچ شتێکی سروشتی نین و ئێستا لەسەر ئێستایەکی ترەوە هەناوناتەوە. رکابەری تەواو وەک ئەوەی هەیە یان دەبێت ببێت، ئامانێکی بڵاغی لە جیاتی بیرکردنەوەیەکی شاعیرانە، بەڵام پێ لە هەستێکی گەرم بە کشمەکەشێکی زیندوو. تەواو بەئادەی حەسرەتێک کە هیچ سنوورێکی نییە، لە زەر فەرمدا دەربڕین دەدزێتەوە و "پێکهاتەی شیعری" دەکاتە تەنها "بڕاوبوونەوە". بەڵام شیعر دەکرێت یان دەبێت تەنها هاوازبێت. ناچاربووم وانەکانی دانایی بخوێنم و سەرباری ئەوەش هەستم دەکرد لە ململانێدام لەگەڵ فەلسەفە. ئەمانە زەر بە یەکەوە گرێدرابوون، لە سەرەکەوە دەبووایە وەک قوتابییەک بە بە هیچ ڕەخنەیەک ئەم سەرچاوانە Heineccius و Thibaut (٣ و ٤) بخوێنمەوە، بە نمونە هەستام بە وەرگێڕانی دووبەشی Pandects (٤)(تەواوی کەدە یاساییەکانی سیستەمی بەڵگەوەبردنی دەوڵەت -وەرگێڕ) بە زمانی ئەڵمانی، لە لایەکی ترەوە هەوڵمدا فەلسەفەی ماف لە ناو هەموو بوارەکانی یاسادا دیاری بکەم. هەروەها چەند پشنیارێکی میتافیزیکییانەم وەک پشکیەک هاوپێچکرد، بەداخەوە بەردەوام بووم لەم کارەم تا گەشتمە یاسا گشتییەکان کە خەی لە ٣٠٠ لاپەڕە دەدات. لە هەموو شتێک زیاتر، ئەوەی لەڕادەرکەوت هەمان رکابەری نەوان واقیع و ئەگەری نامەبون بە ئایدیالیزم بوو، ئەمە لە خێدا ناڕەکییەکی جدی بوو کە بوو بە هەکاری دابشبونەکی نەخوازراو. سەرەتای هاتنم دەخشبووم بە میتافیزیکییەتی یاسا، واتە پشنیارە بنەڕەتییەکان،ڕەنگدانەوەکان و دیاریکردنی ئەو چەمکانەی کە لە هەموو فەرمێکی ئاستەقینەی یاسا جیاکرابوونەوە، هەروەکوو لای فیختە، تەنها لە لای من نوێ و کەم ناوەڕۆک بوو. سەرباری ئەوەش، فەرمێکی نازانستی دەگماتیزمی بیرکاری لەڕ و لەوە بە بابەتکەوە دەئاڕێت و هەرگیز بابەتکە بشەوێکی زیندوو دەوەڕمەند فەرمەڕە ناکات – هەر لەسەرەتاوە ڕەگربووە لە بەردەم تگەشتن لە ئاستییەکان. سگەشە ڕگە بە ماتماتیکزان دەدات هەم بنیاد بنێت و پیشان بدات، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا وەک بیرکەیەکی ڕەها لە بشایدا دەمێنێتەوە لەوە زیاتر گشناکات. مرۆڤ دەبێت لەگەڵ شتەکانی تردا بیانخاتە پاڵ یەک و پاشان هەوەستی تر وەربگرێت، کاتێک جیاوازییەکان دەخرێنە سەر یەکتر لەخێدا دەبێتە مایەی پێوەندی زیاتر و ئاستی جیاواز. بە پچەوانەی ئەوەوە، لە پێناسەیەکی کنکریتی سبارەت بە جیهانی زیندوو، وەک ئەوەی هەیە لە یاسا، دەوڵەت، سروشت و هەموو فەلسەفەکان، دەبێت خوێندنەوەی

بابەتییانە بکرێت بە گۆشەی ئامانجەکان، ڕەنگە لێکترازانی ئارزووماندانە نیەتە پشووو هەکاری شتەکە خۆی دەبێت وەک شتەک ئاشکرا بکرێت، شتەک پەاوپێ لە دژایەتی و دەبێت هەر لە خۆیدا، یەکێتیی خۆی بدزێتەوە..

.....

.....

پەردەکە کۆتە خوارەوە و پیرەزی پیرەزییەکانم بەسەریەکدا کۆتن و دەبوو خوداوەندێکی نوێ لە شوێنی دابنەمێوە. هەر بۆو بۆنیەوە لە ئایدیالیزمەوە دەستم پێکرد و بەراورد و ئاوەزانم کرد بە ئایدیالیزمەکەی کانت و فیختە، گەیشتمە ئەو باوەڕەی ئەگەر خودا پشتر لە سەروی زەوی بوو ئێستا لە چەقەکەیەتی. ناوە ناوە فەلسەفەی هیگڵم خوێندەوە، شێوە وشک و بڕینگەکەی وایکرد سەرنجم ڕانەکێشێت. جارێکی تر هەوڵمدایەوە نوقمێکی قووڵی ئەو دەریایە ببم، بەڵام بە نیەتی جگیرکردنی ئەوەی کە سروشتی زین بە هەمان شێوەی سروشتی جێستیەکی پتەو پەویست و گرنگ و کێنکریتە. ئامانجم پراکتیزەکردنی فەنتازیا شمشێر بازی نەبووە، بەڵکو هونانی مروواری ڕاستەقینە بوو بە ڕەنجی ڕووناک. وتوێژێکی بیست و چوار لاپەڕەیم نووسی : (فیلسوف کلیانتس(Cleanthes)(٥) یان خاڵی سەرەتا و بەردەوامی زەرورەتی فەلسەفە). لەڕوە هونەر و زانست کە بەتەواوی لێکتر جیا بووبوونەوە، تاادەیەک یەک دەگرنەوە، وەک گەڕەکێکی چالاک ئەو کارەم بە ئەنجام گەیاند. واتە دانانی دیالیکتیکی فەلسەفی لاهوت وەک فکرێک خۆی لە خۆیدا بەیان دەکات چ وەک دین و سروشت و مێژوو. ئەوگەاڵیەم وەک سەرەتایەکی نوێبوو بە سیستەمی هیگڵی.

ئەم کارە وایکرد ئاشنایەتییەکی زیاتر پەیدابکەم بە زانستە سروشتییەکان و شیلینگ (Scheling)(٦) و مێژوو، سەرئێشەیکی زۆری بە دروستکردم کە لە کۆتاییدا سەرو خواریم بە لێک نەدەکرایەوە، ئەو مناڵە خۆشویستەم بە شێوەیەکی سروشتی لە ژێر تیشکی مانگدا دژیا وەک ساحیرێکی فەنتباز دەمخاتە باوەشی دووژمنەکانم. بە چەند هەڵمێک تەواو بەزار بووبووم و دەستوەستان بووبووم لە بیرکردنەوە، وەک سەرشتێک بەناو ئەو باخەدا کە نزیک ئاوە پیسەکەی هووباری سپرێیە دەسوڕامەوە؛ کە (خەم ڕوونەو روح پاکدەکاتەوە)، تەنانەت لەگەڵ خاوەن خانووەکەمدا چووم بە هاو، دووواتر بە پاڵە چووم بە بەرلین، ئارەزووم بوو هەموو ئەوانە لە سووچی جادەکان وەستابوون لە باوەشیان بگرم. پاش ماوەیەکی کەم دووبارە دەستم دایەوە بە خوێندنەوەیەکی چەو پە، خوێندنەوەی ساڤینگی(Savigny)(٧) سەبارەت

بە موکایەتی، فیوربـاخ و کارکـانی گرمـان (Grolmann) (٨) سەبارەت بە یاسای تاوان،
هەروەها بە شێوەیەکی تایبەت بەشێک لە کارکانی لەترباخ سەبارەت بە یاسا مەدەنییەکان و یاسای کێسام خوێندوە..
دووا تریش بەشێک لە ڕاوانبێژەکەی ئەرستەم وەرگێڕا، لە ئێستادا خەم سەرقاڵی خوێندنەوەی کتێبەکەی رایمارس کردووە سەبارەت بە غەریزە هونەرییەکانی ئاژەڵان کەلە ڕاستیدا چێژێکی زەرم لێوەرگرتووە..
دەتوانگیم بە ناساغبوونی جینی و بە بەرهەمبوونی کارە هزرییەکانم وایانکرد لە خەم توڕەببم و دواتریش نەخۆش کەوتم.
باوکی ئازیزم، هەروەکوو ئێوەی بەم نووسی بووی پاش چاکبوونەوەم هەموو ئێو شیعر و سەردێڕانی بە نووسینی ڕەمان هەمبوون، هەموویانم سووتاند. بەو بڕوایەی کە سنووردار نەم بە ئەم شێوە نووسینانە. بەهەرحاڵ ددانی پیادەنەم بەوەی کە تا ئێستا پێچوانەکەیم نەخستۆتەوو. بە سوود وەرگرتن لەکاتی نەخشیەکەم، هیگەم لە سەرتاوە بە کۆتایی ناسی لەگەڵ زەربەی قوتابیەکانی. لە ڕەگەی چەند کەبوونەوەیەکەوە لە شترالو، بوومە ئێندامی یانەی دکتۆرکان کە هەندەک لە ئێندامەکانی وانە بڕێی زانکۆن و هاوڕەمن لەوانە دکتۆر ڕۆتنبەرگ. لەڕە گوت لە زەر ەای جیاواز و دژ بەیەک دەبەت. زەرترین مشتومڕکان سەبارەت بە فەلسەفەی جیهانی مەدرن بوو؛ کە بیرم لەکردەتەوە خەمی لە دەرباز بکەم.

.....

.....

کۆی خەشەویستت
کارە

باوکی ئازیزم، تکایە ببورن لە شێوەی دەست و خەتی خراپم، کاتژمێر چواری بەیانییە، مەمکەم لە تەواوبوونەو چاوەکانم تەواو ماندوون؛ نا ئارامییەک هەموو مەشکی داگرتووم، ناتوانم بحەسێمەوە تانگەڕێمەوە لای ئێوەی خەشەویست.
تکایە سەاوم بگەیەنە بە جەنی شیرین و ئازیز. نامەکەیم دوازدەجار خوێندەتەوە و هەرجارەی دەیخوێنمەوە وشەی شیرینتری تێدا دەدەزمەوە. نامەیەکە لە هەموو ڕوویەکەوە دەتوانم بڵێم جوانترین نامەیە کە ژنێک نووسیبێتی.

_____

پەراوێزکان وەرگێڕ ئامادەی کردوون:

(١)ئەم نامەیە درێژترین وەک ئەوەی لەرە تەرجەمە کراوە، بەڵام ئەمە تەنها ئەو بەشانەمان لە تەرجەمە کردووە کە پەیوەستن بە خۆشەویستی ئینسان و ئەدەب و هونەر و نووسین.

(٢)باد ئەمز؛ شارچکەیەکە لە شاری ڤاینلاند-پالاتیناتی ئەڵمانیا. شوێنی کارگێڕی ناوچەی گوندنشینی ڤاین-لانە و وەک کانیاوی دەوروبەرەکەی ناسراوە.

(٣)ئەنتۆن فریدریش جۆستۆس تیبوو (١٧٧٢ – ١٨٤٠)؛ لە شاری هامبۆرگ لەدایک بووە و کوڕی ئەفسەرێکی سوپای هانۆڤەر بووە و بە ڕەچەڵەک هوگەنۆتی فەرەنسی بووە. دوای خوێندن لە هاملن و هانۆڤەر، تیبوو وەک خوێندکاری فیقە دەچێتە زانکۆی گۆتینگن، لەوێ دەچێتە کۆنیگسبێرگ و لەوێ لە ژێر دەستی ئیمانوێل کانت خوێندوویەتی و دواتر بە زانکۆی کیل، لەوێ هاوخوێندکار بووە لەگەڵ نیبوهر. لەڕەدا بەوانامەی دکتۆرای لە یاسا وەردەگرێت

(٤)جۆهان گۆتلیب هاینەکسیوس(١٨٦١ – ١٧٤١)؛ لە لایپزیگ ئیلاهیاتی خوێندووە، لە شاری هالیش یاسای خوێندووە. جۆهان لە ساڵی ١٧١٣دا وەک مامۆستای فەلسەفە و لە ساڵی ١٧١٨دا وەک مامۆستای فیقە دەستنیشانکرا. دواتر لە فرانکفۆرت کورسیە یاساییەکانی پێکردووە، بەڵام دواجار لە ساڵی ١٧٣٣ وەک پرۆفیسۆری فەلسەفە و فیقە گەڕایەوە بۆ هالی.

(٥)پاندێکتس؛ تەواوی کۆدە یاساییەکانی سیستەمی بەڵگەوەبردنی دەوڵەت.

(٦)فریدریش ویلهەلم جۆزێف ڤۆن شێلینگ(١٧٧٥ – ١٨٥٤)؛ فەیلەسوفێکی ئەڵمانی بوو. مێژووە ستاندارددکانی فەلسەفە وای لەدەکات ببێتە خاڵی ناوەڕاست لە گۆشەندنی ئایدیالیزمی ئەڵمانیدا، کە لە نێوان یەهان گۆتلیب فیختە و جۆرج ویلهەلم فریدریش هیگڵ، لەکدانەوەی فەلسەفەی شێلینگ بەهەی سروشتی پەرەسەندنی فەلسەفەکەیەوە بە قۆرس سەیر دەکرێت.

(٧)کارڵ فریدریش ڤۆن ساڤینی (١٧٧٩ – ١٨٦١)؛ کارل فریدریش ڤۆن ساڤینی لە ١٩ی ئەیلوولی ١٨١٤ لە بەرلین لەدایکبووە، باوکی زانای یاسایی فریدریش کارل ڤۆن ساڤینی بووە، کە ئۆکات ئەندامی ئەنجومەنی تایبەتی دادگای تەهچوونەوە بووە، ئەندامی ئەنجومەنی دەوڵەتی پرۆس بووە و مامۆستا بووە لە زانکۆی بەرلین. لە بەرلین و میونشن و پاریس یاسای خوێندووە.

(٨)گرەمان (١٧٧٧ – ١٨٤٣)؛ گرەلمان لە شاری بەرلین لەدایکبووە. هەر لە تەمەنی سەزدە ساڵیدا بووتە سەرباز و چووە ناو فەوجێکی پیادە، لە ساڵی ١٧٩٥ وەک ئەفسەر، لە ساڵی ١٧٩٧ وەک لیوای دووەم، لە ساڵی ١٨٠٤دا پلەی لیوای یەکەم و لە ساڵی ١٨٠٥دا کاپتنی ستاف. ئەو بەهۆی کارکتەری وزەبەخش و چاونەترسی خۆیەوە پێش جەنگی ساڵی ١٨٠٦ وەک ئەفسەری ستاف لە جەنا تا ئاشتی تیلسیت کاری کردووە و پلەی مەیجەری بەدەستهێناوە. دوای هووخانی پرۆسیا، گرەلمان یەکێک بووە لە چالاکترینەکان وەک یارێدەدەرانی شارنهەرس لە کارەکانی هەکخستنەوەی وەات.

_____

سەرچاوە:
The Marx – Engels Reader, Edited by Robert C. Tucker, Princeton University , Second edition , New York , London , 1978 page 7-11

_____

ئەم باسەتە لە ژمارە ٢٨ی رۆژنامەی رۆوت بڵاوبۆتەوە..

هەڵەی لۆژیکی نیوتن.. دەشاد کاوانی

بەچی لۆژیکی بنچینەیی یاساکانی نیوتن فیزیازانانی جیهان تێناگەن

بە تێگەیشتن لە بنچەی یاساکانی نیوتن، پێویستە لە خودا تێبگەین، زیاتر لە ٤٣٠٠ نەتەوەی جیاواز لە جیهاندا هەن، وەک مەسیحی، ئیسلام، کاسۆلیکی، هیندوسی، جوولەکە، بودا و هتد دەتوانین وەسفی بکەین، بەڵام کاتێک نیوتن دەزیوە یاساکانی جووە کە پێی دەگوترا خۆر، بانگهێشتی ئەم خودایەی کرد کە دەیەوێت کەمەڵەی خۆر بجووڵێنێت، هەموو فیزیکزانەکان و زانایانی تری سروشتی و کەمەڵایەتی و پاپاکان و مرۆڤ ئاساییەکان دەیانزانی کە کەمەڵەی

خەر لە جووڵەدایە جگە لە نیوتن . لە چاوی نیوتندا خوێندەواریی‌کی وا سادە لەلایەن کەسانی دیکەوە دەزانرێت، بەڵام خودا نایزانێت .

وردەکاریی‌کان بەم شێوەیەن:

{1}- لە یاساکانی نیوتندا هێزە دژەکیی‌کان، واتە ئەو هێزانەی کە لە دژەوەی تەنێک بوونیان هەیە، بە جووڵەی هەموو تەنەکان جۆرەهرین. بە تێڕوانینی نیوتن، لە ڕووی لۆژیکییەوە ئەوە خودا نییە کە نیوتنی بەخشیوە، نەک تەنها ئایینی مەسیحی بەڵکو هەر ئایینێکیشی بەخشیوە، {خودا هەموو زانا و هەموو توانا و هەموو جۆرە}، لەم حاڵەتەدا مەحاڵە خودا باوەڕی بەوە هەبێت کە گەردوون لە ساڵی ١٦٨٤دا نەجووڵایەوە. بەڵام مرۆڤایەتی سادە باوەڕی پێ هەبووە. ئەمەش دەتوانرێت لەوە دەربکەوێت کە ئەوان بە هێزەوە گوێیان لە یاساکانی نیوتن گرتووە و ستایشیان کردووە. لە ڕوانگەی هەموو ئایینەکانەوە بە مەسیحییەتیشەوە، نەک هەر نیوتن، بەڵکو هەموو ناودارترین مرۆڤەکان پێیان وایە دەبێت خودا بنیات بنرێت بە ئەوەی بەڵێن ئەگەر خودا ڕازی بێت، ئەگەر ئەم بکات، ئەگەر ئەم کار بکات، ئەگەر شتەکان بە ئاسانی بەڕێوە بچێت، بەڵام… تا ئێستا هیچ پێغەمبەرێک خودای دروست نەکردووە، واتە نیوتن بانگەوازکردن بە خودا بە دانانی کاتژمێرێکی میکانیکی لە جووڵەدا ساختەکارییە لە فیزیای کلاسیکدا .

{2}- ئەو مادەیەی باس لە بانگەوازی نیوتن بە خودا دەکات لە تیۆری خەڵەدانی گەردوونی کوچیدا شاراوەتەوە لەگەڵ یاساکانی نیوتن کە لە {بنەمای بیرکاری فەلسەفەی سروشتی}دا بەاوکراوەتەوە کە لە ساڵی ١٦٨٤دا بەاوکراوەتەوە. چونکە بانگەوازی نیوتن بە {جووڵەی یەکەمی کوچی} بە شێوەیەکی لۆژیکی لە {کتێبی پیرۆزەوە هاتووە } لەو کاتەوە هەموو دۆزینەوەکانی ئەرستۆ و بتلیمەس و کۆپەرنیکەس و کیپلەر و گالیلە سەبارەت بە گەردوونی جووڵاو دەتوانرێت بە شێوەیەکی لۆژیکی ڕەت بکرێتەوە. هەکاری ئەوەی ئەمە دەڵێین ئەوەیە کە لە ڕوانگەی نیوتنەوە جووڵەی هەموو ماددە لە گەردووندا لە ساڵی ١٦٨٤ دەستی پێکردووە کاتێک بانگەوازی بە خودا کردووە، لە ڕوانگەی ئەوەوە پێش ئەوە هەموو ماددەیەک بە شێوەیەکی میکانیکی نەجووڵاوە، واتە لە ڕوانگەی نیوتن خودا ئەوەی دروستی کردووە، کە گەردوونێکی بە جووڵەیە. بەڵاستی خودا چالاککردنی گەردوونی لەبیرکرد. یان ئەمە کە تێناگات. لایەنگری تیۆری نیوتن، کەلۆژی مەسیحی زانکۆی کامبریج (چەند ساڵێک لەمەوبەر، دینگیا پینگ، شاژنی تیکتەکمان، بەوانامەی دکتۆرای لەم زانکۆیە وەرگرتووە) ماوەی ٣٢٠

ساڵە پشتگیری لە بڕچوونەکانی نیوتن دەکات. بوونی یاساکانی نیوتن بەڵگەیە لەسەر ئەوەی نیوتن لە ئایینی مەسیحیدا بزوێنەری سەرەکی لە خودا وەرگرتووە. بەپێ یاساکانی نیوتن بە شێوەیەکی دانەبراو پێویستن بە ئایینی مەسیحییەوە و بڕچی هەڵەیەکی وا سادە و بە بایەخ لەلایەن ملیۆنان زانای جیهانەوە دەستنیشان نەکرێت، ڕەنگە ئەمە هەکارەکەی بێت. ئەم فیزیازانە جووڵە لە مادەی جیا ناکەنەوە، کە ئەمەش شێوازی سادەی بیرکردنەوەی مارکسیزمە، مادەی (واتە کەمەڵەی خەر، کاتژمێرەکی میکانیکی گەورە) سەرەتاییە، و هۆشیاری (واتە ئاگایی نیوتن) لاوەکییە، لەوانەیە هەبێت هەکارەک بێت بە ئەوەی نیوتن خوێندەواری سادەی نەهێنایە ناو فیزیای کلاسیکەوە، باوەڕی وایە زانایانی جیهان و مەسیحییەکان و خودا گەل کراون، ئەگەر پێت وایە {خودا هەموو شتێک دەزانێت، مەحاڵە نیوتن بانگی خودا بکات}، چۆن ئایا ئەم کاتژمێرە کار دەکات، کاتێک مرۆڤایەتی تێنها دان بەوەدا دانێت کە ئەم کاتژمێرە بەڕاستی بوونی هەیە، دەکرێت سەرلەشێواو بێت، کەمەڵەی خەر لەلایەن خوداوە دانراوە بە جووڵە، کاتژمێری میکانیکیش لەلایەن نیوتنەوە دانراوە بە جووڵە، ئەمە تێنها بیرکردنەوەیەک. کاتژمێرەکە بوونی نییە و تێنانێت ئەگەر کاتژمێرەکی لەو جۆرەش هەبێت، نیوتن توانای جوڵاندنی نییە .

{3}- تیۆری نیوتن کە سەعاتی میکانیکی بە شێوەیەکی میکانیکی دەجووڵێت، هاوتەریبە لەگەڵ تیۆری کاتژمێری میکانیکی، چونکە نیوتن کاتژمێرەکی میکانیکی لە گیرفانیدا هەبوو، ئەم کاتژمێرەش لەلایەن نیوتنەوە لەناو مانجەڵەکدا کوژاوە و دەیگوت هەڵکەیەکم لەناوە. بەڵام ئەگەر کەمەڵەی خەر وەک کاتژمێرێک بێت، نیوتن ناتوانێت بیجووڵێنێت، خوداش پێش نیوتنی جووڵاندووە، بەپێ پێویست ناکات نیوتن بانگی خودا بکات. واتە لەڕیکی یاسای جووڵەی میکانیکی نیوتن ئەو بیرکەیە ڕەتدەکاتەوە کە خودا گەردوونی لە ڕوانگەی ئایدیالیزمەوە دروستکردووە {ڕەح سەرەتاییە، مادەی لاوەکییە} و {مادەی سەرەتاییە، " یەکەمجار دەرکەوت و کردوویەتی، ڕەحیش " هۆشیاری- هۆشیاری نیوتن دواتر دەرکەوت کە بە جۆرێکی تر.

وشەی سەرەکی:
پەرەسەندنی نیوتن، کتێبی پیرز، لەڕیکی ئەنگەس {شۆڕشی بنەڕەتییەکانی مادە}، {تیۆری تەقینەوەی گەورەکەی گەردوون}، گرنگی فەرکردنی مارکسیزم لە سەرانسەری جیهاندا، ڕوویدا.

[4]- پێش لەکەینەوە لە لەڕیکی بنەڕەتی یاساکانی نیوتن، ئەبڕە لە فیزیادا چییە؟هەموو تەنەکانی ناو یاسای ئینسڕیای نیوتن

نوێنەرایەتی چەند تەن دەکەن؟ دەستاتیان چییە؟ ئەی دەستاتەکەی زانینی ئەو چییە و سەرچاوەی دەستات چییەوەهاتووە؟ وەک ئاماژەمان پێدا پێویستە کۆشکان بزانین.

{5}- لە فیزیادا تەنێک نوێنەرایەتی شتێکی ئاستەقینە دەکات کە بوونی هەیە. هەموو ئەو تەنانەی لە یاسای ئینسریادا هەن، واتە هەموو ئەو تەنانەی مرۆڤ لە سەردەمی نیوتندا دەزیویانتوە، لە سەردەمی نیوتندا هەموو ئەو تەنانەی لە مەودای ناسراوی مرۆڤەوە، لە ئەتەمەوە تا کەهکەشانی خۆر، لە مەودای هەموو ماددەیەکدا جێگیرکراون .

{6}- بە گشتی لە فیزیادا کاریگەری تەنێک لەسەر تەنێک پێی دەوترێت هێز، بە واتایەکی تر دەتوانین هەست بەم هێزە بکەین و لە پشبڕکێ وەرزشیەکان و یارییە نوودەوڵەتییەکانی بکەین و هتددا بنیات بنێن، هێزی مرۆڤ بۆشکێ لە فیزیایی هێز.لە کەهکەشانی خۆردا خۆر هەموو هەسارەکانی ناو سیستەمەکە ڕادەکێشێت، زەوی مانگ ڕادەکێشێت، مانگیش بە دەوری زەویدا دەجووڵێت.بۆشکێ لە... لەسەر زەوی، کەسێک عەرەبانەیەک ڕابکێشێت یان عەرەبانەیەک پاڵ بنێت، مرۆڤ وەک تەنێک مامەڵە دەکات و هێز دەخاتە سەر عەرەبانەکە. لە یاسای یەکەمی نیوتندا مرۆڤ و گیاندار ئەبژێ نین، بەڵکو لە یاسای دووەمدا مرۆڤ و گیاندار بە سەرچاوەی ئەو هێزە دادەنرێت کە دەبێتە هۆی خۆرابوونی ئەبژێ، بۆیە چەمکی ئەبژێ لە یاسای یەکەم و چەمکەکەدا of object لە یاسای دووەمدا یەکتر نکۆڵی دەکەنەوە ئەمە هی نیوتنە و ئەوە نیشان دەدات کە فیزیازانانی دواتر لە بنەمای یاساکانی نیوتن تێنەگەیشتوون.

بە نموونە: مرۆڤ و گیاندار لە بازنەی هەموو تەنەکاندا جێگیرکراون، کە دەتوانن بە پێ بڕۆن، ڕابکەن، گەشت بکەن، بخۆن و هتد. یەکەم یاسای نیوتن ئەمە دەتدەکاتەوە. زۆربەی فیزیازانانی جیهان لە هەمان کاتدا پشتگیری لە یاساکانی نیوتن دەکەن ئەم هێزە ئینکاری دەکەن. ڕاستییەکە ئەوەیە کە هیچ مرۆڤێک کە تا ئێستا لەسەر زەوی ژیاوە توانای جوڵاندنی تەنێکی ٢٠٠ کیلۆگرامی نییە بە قاچی مرۆڤ نەک کەهکەشانی خۆر. چونکە ژمارەی پێوانەیی جیهانی بەرزکردنەوەی قورسایی تەنانەت لەوە زیاتریش نییە؟ واتە کەهکەشانی خۆر کە لە بنەڕەتدا دەجووڵێت لە لۆژیکی نیوتندا خودی نیوتن جووڵاوە، لە جیهانی نوێدا مانای لۆژیکی هەموو تاقیکردنەوەیەکی فیزیایی کە بە ڕوونکردنەوەی یاساکانی نیوتن بکاردێت هەمان لۆژیکی یاساکانی نیوتنە و ئەم نزیکبوونەوەیش لایەن مرۆڤکان. بۆیە بە لەبەرچاوگرتنی مرۆڤ هەزارەکانی ئەم جیهانە، لەم ڕوانگەیەوە مارکس هەزارترین زانای مێژووی جیهانە و ئەم

پرسیارانەش دەتوانرێت لە ڕێگەی تیۆریەکانیەوە بکرێت، ئەگەر لە مەیدانی مارکسیزمدا بوەستین، بزووتنەوەی میکانیکی لەرادا پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە ڕەفتاری مرۆڤەوە هەیە. واتە ئەگەر لە ڕوانگەی مارکسیەوە سەیری بکەین، پەویستە بزووتنەوەی میکانیکی دابەش بکرێت بەسەر دوو پلەدا .
بۆ نموونە مانگ بە دەوری زەویدا دەسوڕێتەوە، زەوی بە خێرایی 30 کیلۆمەتر لە چرکەیەکدا بە دەوری خۆردا دەسوڕێتەوە، خۆر بە درێژایی ناوەندی ڕێڕەوی شیری بە خێرایی 250 کیلۆمەتر لە چرکەیەکدا دەجووڵێت. ئەمانە کردارگەلێکن کە ناتوانرێت بە هەشی مرۆڤ کۆنتڕۆڵی بکەن، و لە پێش دەرکەوتنی مرۆڤەوە بوونیان هەبووە. جا چ تاقیکردنەوەکانی گالیلە بێت کە تەپکی پیسا دەخولێنێتەوە، یان تاقیکردنەوەکانی هەموو فیزیازانەکانی دونیای دوای نیوتن بۆ ڕوونکردنەوەی جوڵەی میکانیکی، ئەو کردارانەی کە دەکەونە پێلی کرداری مرۆڤەوە و پەویستیان بە ڕوونکردنەوە هەیە لەگەڵ مرۆڤدا وەک یەک نین کردارەکانی خۆر. لە یاساکانی نیوتندا ئەمە وەک یەکسان مامەڵەمان لەگەڵ مرۆڤ و خودا کردووە. واتە جوڵەی میکانیکی دەکرێت بەسەر دوو بەشدا: جوڵەی میکانیکی سروشتی و جوڵەی میکانیکی کۆمەڵایەتی، جوڵەی میکانیکی سروشتی پەیوەندی بە خوداوە نییە، یاسای یەکەمی نیوتن تەنها دەتوانێت جوڵەی میکانیکی سروشتی ڕوون بکاتەوە، لەمەشدا مرۆڤ و ئاژەڵە ناتوانن کاریگەریان هەبێت لەسەر جوڵەکە یاسای دووەمی نیوتن یاساکە تەنها دەتوانێت جوڵەی میکانیکی دەستکرد {واتە جوڵەی میکانیکی کۆمەڵایەتی} ڕوون بکاتەوە یاسای دووەمی نیوتن ئەمانە ڕوون دەکاتەوە بە تێکەڵکردنی دوو یان سێ مادەی وەک مرۆڤ و ئەسپ و عەرەبانە بە یەک ماددە ئەگەر… کەسێک عەرەبانەیەک لەدەخوێت، ئەسپێک عەرەبانەکە ڕادەکێشێت، ئەسپەکەش لەلایەن کەسێکەوە کۆنتڕۆڵ دەکرێت، جوڵەی عەرەبانەکە و ئەسپەکە و کەسێکە وەک یەکن، پێی وایە ئەوە دەسەڵاتە، ئینکاری ئەوە دەکات کە مرۆڤکان و ئاژەڵەکان دەجووڵێن.

دەبینیت ئەوەی پرۆفیسەرەکانی ئاینی مەسیحی کامبریج لەبیریان کردووە ئەوەیە کە ناتوانیت خودا گەل بکەیت لەکاتێکدا دەتوانیت مرۆڤکان و خێت گەل بکەیت. لەگەڵ پەرەسەندنی زیاتری زانستدا، زەر شتی نوێ دەزراوەتەوە کە بەسوودن بۆ پەرەپێدانی فیزیا و مارکسیزم، کە یاساکانی جوڵە و گۆڕان ڕوون دەکەنەوە، ستیڤن هەکس زانایەکە باوەڕی بە خودا نییە، بەڵام نەیتوانی کەشف بکات هێڵی کوشندەکەی نیوتن.. جا ماددی بێت لە فیزیا یان ماددی لە فەلسەفەی مارکسی {کە بە دوو چەمکی تەواو جیاواز لە ڕوانگەی نیولیبراڵانەی

ئەستا دادەنرێت}، ئەوە نیشان دەدەن کە هەندێک خاڵی دەستپێکیان هەیە. ئەمەش وایکرد بتوانین پەرە بە {فۆرمە بنەڕەتییەکانی جووڵە} بدەین کە ئینگڵز لە ساڵانی ١٨٤٠دا نووسیویەتی، و {شێوە بنەڕەتییەکانی مادە} بدەزێنەوە. پەیوەندی نێوان یاساکانی نیوتن و مارکسیزم چیە؟
وەک ئاماژەمان پێدایە، بزووتنەوە لە یاسای یەکەمی نیوتن و زاراوەی ئینگڵس بە جووڵەی میکانیکی تەواو وەک یەکن و جارێک لە بزووتنەوە پیشان دەدات، مارکس و ئینگڵس بە هاوبەشی مارکسیزمیان دروست کردووە، مارکسیزم و تێوانینی نیوتنی پێچەوانەی یەکترن، بە ئاوەژووکردنەوە بەدەن ئەمەش، وا دادەنرێت کە چەمکی مادە لە دوو دیسیپلینەکەدا جیاوازە و بەگومان ئەم وشەیە ئینکاری هاوبەشی نێوان ئەو دوو دیسیپلینە دەکات. ئەمە وەک ئاوە وایە ئەمە پەمان وایە خودا لە لایەک هەموو شتێک زانە و لە لایەکی ترەوە پەدەچێت پشتگیری لەو بیرکەیە بکات کە خودا یارمەتی نیوتنی داوە بەو پەیەی کە کەمێکی خەر کە ٢٣٢٠ ساڵ بوو لە جووڵەدا نەجووڵاوە.
تیاری تەقینەوە گەورەکەی گەردوونی ئێستا ئاوەیە کە سەرتاییترین شتەی مادە لە تەقینەوە گەورەکە هاتووە کە ١٣ ملیار و ٧٠٠ ملیۆن ساڵ لەمەوبەر ڕوویدا، دوای سیکنەتی دووەم، تەنەلکە بنەڕەتییەکان دەرکەوتن، دوای ٣٨ ساڵ لە تەقینەوەی گەردوون، گازی مادە کیمیاییەکانی وەک هایدرجین و هیلیەم دەرکەوتن، و ژیان دەرکەوت دوای ٩ ملیار و ٧٠٠ ملیۆن ساڵ، دەرکەوتنی سەرتاییترین جاری چەکن، "١٣ ملیار و ٥٠٠ ملیۆن ساڵ دواتر، دەریدەخات کە مرۆڤکان لە گروپی ئاژەڵکان جیابوونەتەوە. هەر لەم ساڵانەدا فۆرمی مادەی کە نەنەرایەتی فەرمە جیاوازەکانی جووڵە دەکەن دەرکەوتن، ئاگەر لە ڕوانگەی مێژوویی مارکسیزمەوە سەیریان بکەین، ئەم فەرمانە فۆرمی میکانیکی مادەن کە نەنەرایەتی فۆرمی میکانیکی جووڵە دەکەن، فۆرمی فیزیکی مادە نەنەرایەتییەکان فۆرمی فیزیایی جووڵە، و فۆرمی کیمیایی مادە کە نەنەرایەتی فۆرمی کیمیایی جووڵە دەکات، ڕووەک و گیاندارەکان کە نەنەرایەتی ڕەفتاری بایۆلۆجی دەکەن و مرۆڤ نەنەرایەتی ڕەفتاری کۆمەڵایەتی دەکات. دەرکەوت، یەکەم فۆرمی جووڵە لەرەدا جووڵەی میکانیکی فیزیای نیوتنییە، جووڵەکە بریتییە لەهەمان شت، بەڵام هەکارەکەی جیاوازە. هەر لەبەر ئەم هەکارەیە کە ئەمە لە کاتی لەکۆینەوە لە یاساکانی نیوتن، میتۆدی مارکسیستی بەکاردەهێنین. هەر ئەم جارە لەکۆینەوەیە بوو کە هەیەکی لەژیکی جددی لە یاساکانی نیوتندا ئاشکرا کرد کە ٣٢٠ ساڵ بوو شاراوە بوو. ئەمەش تیاری {مادە سەرتاییە، هەشیاری لاوکییە}، بەگەی ئەمەش ئاوەیە کە مادە ١٣

ملیار و ۷۰۰ ملیۆن ساڵ هەیە، و هەشی نیوتنیش (چونکە نیوتنیش مرۆڤ، فیزیا پڕی دڵ ئەبژە، ماركسیزم بە ماددە ناوی دەبات) چەند ساڵێک لەمەوبەر بە بڕاورد بە تەمەنی گەردوون. لە بواری فیزیادا تیۆری باڵادەستی ئەمڕۆ لە جیهاندا تیۆری نیوتنە کە هەموو ماددە و جووڵەیەک کەدەکاتەوە بە فۆرمی میكانیكی ماددە، ئەمەش بە شێوەیەکی زیندووتر لە تیۆری ئەژدیی ئاینشتاین ڕەنگدەداتەوە .

ئایا مرۆڤی ماركسی و مرۆڤی فیزیكی یەک چەمكن؟

ئاینشتاین 105 ساڵ لەمەوبەر وەک هەموو ئەم گرفتەی دایەوە، بەڵام بەچوونی ئەم زانایە تا ئێستا قبوڵ نەكراوە، واتە لە ساڵی 1905دا ئاینشتاین تیۆری ئەژدیی خستەڕوو، كاتێک لە مەیدانی فیزیاییدا وەستابوو و لە خڕایی ڕووناكی نزیک دەجووڵایەوە، درێژكەی ژیان نیشان دەدات كە چەند. وە لەگەڵ ئەم تیۆرەدا، كاتێک هێزە بەرهەمهێنەرەكان گەیشتنە ئاستی لوتكە، یاسایەكی تیۆری دامەزراند بە ئەوەی لەم شوێنە وەک زەوی كە وزەی كەم بووەتەوە و زۆر پیس بووە، بە شوێنكی تر بگوازرێتەوە.لەڕەدا مرۆڤكان كە ئەبژەی لەكەینەوەن لە دوو بوارەكەی زانستی سروشتی و زانستی كۆمەڵایەتی، یەک چەمكن و ئەو دوو زانستە یەكگرتوون. بە واتایەكی تر ئەو مرۆڤەی ئاینشتاین بە جێستە دەزانێت هەمان ئەو مرۆڤەیە كە ماركسیزم بە ماددەیەكی فەلسەفی دەزانێت. ئاینشتاین لە ڕێگەی ئەم تیۆرییەوە پێشنیاری كرد كە مادەی زانستی سروشتی و مادەی زانستی كۆمەڵایەتی وەک یەكن، ئەگەر لە مێژووی ۳۲۰ ساڵ لە نیوتنەوە تا ئاینگڵس و ئاینشتاین تا ستیفن هەكینگ بخوێنینەوە، ئەوا ئەم زانایانە لە بواری زانستدا لەو قۆناغەدا بوون دوو ئەڵمی ماددە و جووڵەیان هەیە: زانستی كۆمەڵایەتی و زانستی سروشتی بە یەكسانی گشتگیر بە واتایەكی تر دەزینەوەی هێڵی لۆژیكی بنەڕەتی لە یاساكانی نیوتندا هی هیچ تاكێک نییە، بەڵكو بەرهەمی 160 ساڵ گەشەندنی زانست و ماركسیزمە، هەروەها بەرهەمی زانستی ماركسیستییە كە جیهانبینی دەهێنتە ناو فیزیا.نموونەیەک لەم ژمارەیە هەندێک لە ماددەكانی "تیۆری تەقینەوە گەورە " وە ئەمەش دەتوانێت ئاماژە بە هەندێک هێڵە بكات لە تیۆرییەكانی نیوتن و ئاینشتاین. با سەرەتا سەیری ماددە ڕەسەنەكە بكەین كە بڕچی نیوتن ناوی خودای ناوە، ئەم مادەیە لە ژمارەی حوزەیرانی ۲۰۰۲ی گۆڤاری " تۆڕینەوەی پلاكی ئوچار " وەرگیراوە ، بۆشكی لەو جۆرە هەیە، دامەزرێنەری فیزیای كلاسیک نیوتن بوو، و جیهانبینییەكەی میكانیكی بوو، لەو كاتەدا پێی وابوو گەردوون وەک كاتژمێرێكی میكانیكی زۆبەڵاح وایە، هەموو بۆشكانی ئەم كاتژمێرە زۆر بە وردی

ڕکخرابوو، ئەم کاتژمێرە هیچی خودای نەهێشت. تیۆری نیوتن زاڵ بوو ئەوە لەدانەکی پێویست بوو بۆ زانستی ئیلاهیات کە لە شوێنی خۆیدا بوو. بەڵام هەستی دەکرد کە کاتژمێرەکە ناجووڵێت، چونکە هێزی یەکەمی کاریگەری کەم بووە بۆ جوڵاندنی، بۆیە بەدەستەبات بوو، و داوای هێزێکی دەرەکی {خودا} دەکات، بەڵام دوای هێزی دەرەکی کاتژمێرەکەی خستە جووڵە، نیوتن ئەم هێزە دەرکییە بەشداری لە کاروباری جیهاندا نەبوو. ئەوەی بەدوایدا هات بە یاساکانی جووڵەی نیوتن ڕوونکرایەوە، ئەمەش پاشخانی ئاستێقینەی سەرهەڵدانی یاساکانی جووڵەی نیوتنە لە سەردەمی نیوتن ٣٢٠ ساڵ لەمەوبەر دەگەڕێتەوە .

{7}- نیوتن لەو کاتەدا چەن پەیوەندی لەگەڵ خودادا هەبوو، لە کۆی بانگی خودای کرد و بڕچی خودای نارد، ئایا بیری نەهاتوە کاتێک عیسا لە خاچ درا بانگی خودا بکات؟ کاتێک سەدام حسێن سەرککەماری پێشووی عێراق لە سێختترین دۆخدا بوو، بیری نەبوو بانگی خودا بکات؟ وەستان لە مەیدانی ماتریالیزمی مێژووییدا، کەسێک دەبێت ئاگەر نیوتنیش لەیان تێنەگات، بتوانێت یاساکانی جووڵەی جیهان ڕوون بکاتەوە، ئایا ژیانی مرۆڤ لە ڕوونکردنەوەی یاساکانی جیهان گرنگتر نییە؟ دیسانەوە ئایا کەمێکی خۆر پێش نیوتن دۆجووڵایەوە یان نا؟ ئایا زانا و مرۆڤە ئاساییەکان جگە لە نیوتن ئەمیان زانیوە یان نا؟ ئایا دەزانی لە تەمەنی نیوتندا چوار وەرز لە ئینگلتەرا هەبووە؟ کە ناوی یەکەم هێزی جوڵاوی ناوە، بگومان نیوتن ناوی لێنابوو، باوەڕێنەکراوە زانایەکی بەناوبانگی جیهانی وەک خودا و نیوتن ئەو ئایینانەی نەناسیبێت کە منداڵانی ئاسایی دەیانناسن .

" زانست تا ئێستا ئەم پرسیارانەی نەکردووە. ئایا ناتوانرێت ئەم پرسیارانە بکرێت یان بە ناپەویست دادنرێت؟ لە بەرنامەکانی توێژینەوەی ئامرەکانی یەکێتی فەلسەفی جیهانی لە زیاتر لە ١٢٠ وڵاتدا دەرکەوتووە کە بابەتەکانی توێژینەوەکانیان بریتین لە لۆژیکی ماركسیزم و پەلەنی ماددەی ماركسیزم. {بەجگە لە وڵاتی ئەمە} بگومانئەمە فەزایەکە تا ئێستا لە جیهاندا پایەزیانکردووە و ئەم فەزایە هەموو مرۆڤایەتی و بەچوونەکانی نیوتنی بە کێلە کردووە، ئەمە لەمە دەکەینەوە بابەتێک بە ماوەی ٢٠ ساڵ هەموو جیهان ئاگاداری لۆژیکی بنەڕەتی بابەتەکەن.

هەروەها ئەم بابەتە لەلایەن لقی هیندستانی کەمێکی فەلسەفی جیهانی لە ٢٠١٠-١٢-٢٠ بە شێوەی ئۆنلاین بەاوکراوەتەوە، زیاتر لە ٧٠٠ جار دروستیانکردەتەوە گۆڕانکاری و زیادکردن بە خۆیک. لە هیندستان 10 وڵاتی تر بە شێوەی ئۆنلاین بەاویان کردەتەوە گۆڕانەوە بە چیرۆکە

ئەستێرەکە {-1 شیکاری} کەمبوونی خێرا وەک کاتژمێر وایە یان نا؟ بەگوێرەی کتێبی پیرۆز، خودا زەوی و مرۆڤی لە ٢٣ی تشرینی یەکەمی ساڵی ٤٠٠٤ (یەکشەممە) دروست کردووە، نازانین ئایا ئەم دوا ڕۆژە یان یەکەم ڕۆژە کە خودا گێردوونی دروست کردووە. بەڵام بە پشتبەستن بە تێوری زەبەلاحی کاتژمێری میکانیکی نیوتن، تەنانەت کامپیوتەرێن خوداش ٦ ڕۆژی بەسەر بردووە بۆ تەواوکردنی ئەم کاتژمێرە، بۆیە لۆژیکی باو تەنها دوای تەواوبوونی کاتژمێری میکانیکی دەتوانێت بجووڵێت. دەتوانرێت ببینرێت کە هەڵەی ئاشکرا لێرەدا ئەوەیە کە بۆیە {کتێبی پیرۆز}، ناتوانرێت خودا پێش کاتایی کاتژمێرەکە بخاتە جووڵە؟ ئەمەش مانای ئەوەیە لە تیۆری جووڵەی میکانیکی نیوتندا ماددە دروست دەبێت بەڵام ناجوڵێت، تەنها دوای ئەوەی نیوتن بانگی خودا دەکات { وەردتر بڕین دوای ئەوەی نیوتن بوو بە خودا} کاتژمێرەکە دەستی بە جووڵە کرد موشەکی تیۆری ناتوانێت بوەستێت. هەروەها نیوتن بە تەواوی پشتگیری لە دروستکردنی گێردوون لەلایەن خوداوە دەکات لە 10-23-4004. ئەمەش دەیسەلمێنێت کە ئەمە بە تەواوی لە لۆژیکی بنەڕەتی تیۆری نیوتن تێناگەین .

{8}- ئەگەر تەنەکان کاریگەری هێزی دژەکییان لەسەر نەبێت، ئەوا هەمیشە دەخی جووڵەی خێیان بە هەڵەکی ڕاست یان لە حاڵەتی پشوودان دەپارێزن. لە کاتی ڕوونکردنەوەی ئەم بۆ نموونە، بیرکەی ئەوەی کە هەسارەکان بە هەڵەک دەجووڵێن ئەگەر." کاریگەری هێزی کەشکردنی خۆریان لەسەر نییە، ئەوا دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە تەنەکان بە هەڵەکی ڕاست دەجووڵێن هێزەکە چییە وەڵامی یاساکانی نیوتن ئەوەیە کە جووڵە لە هەڵەکی ڕاستدا بەهەی دژەکییەکەوە دروست دەبێت هێز.کەواتە دەتوانرێت بگەینە ئەو ئەنجامەی کە هیچ هێزێکی دژەکی نییە بۆ ئەوەی خوێیەکە بە هەڵەکی ڕاست بجووڵێت، تا هێزی دژەکی نەبێت، تەنەکە بە هەڵەکی ڕاست دەجووڵێت.. کەواتە جووڵەی هەڵی تەنەکە لە کۆسپ دێت؟ ڕوونکردنەی گەیەکی دەوری لە لەوارێ نایەکسانەکانی ٩٠، ٧٠، ٨٠-٦٠ پلە، هەوێدا ئەو دیاردانە ڕوون بکاتەوە کە ڕووددەن کاتێک تەنەکە کاریگەری هێزی دژەکیی لەسەر نەبێت، یەکەم کاریگەری لەسەر تەپکە کەمترە لە کاریگەری سەرەتایی ئەقڵەکە کە… لە ڕوانگەیەکی ترەوە کەسانێک هەن کە ڕوونی دەکەنەوە کە خودا گێردوونی جوانەدووە ڕوانگەیەکە کە نیوتن دواتر دەزیویەتیەوە و ئەوانەی ئەم بڕوونیان هەیە ئەوانەن کە ئەو بابەتیان نەبینیوە کە ناوی "The ئەقڵەیەک کە تێگەیشتن لەی قورسە".

بەڵام هەموو تەنەکان کاریگەری هێزی دژەکییان لەسەر نییە، کەشکە

ئەوەیە کە هەستوکەوتی تەنەکە بە هەی کاریگەریی هەزی دەرکییەوە دگەت، بە نمونە بایەکی بچووک پەیەکی کاغەز دەژنەت بەام ناتوانەت تەپک یان تانکییەک فە بدات، یەکەکی هاوشەوە یاسا ئەوەیە کە هەموو شتەکان کاغەزن. وەک نەبینراو، بچووککردنەوەی هەموو شتەکان بە فەمی میکانیکی ماددە دەمانباتە سەر لەژیکەک کە من پەی دەەم خودا .”

•

ژن لە نەوان فەلکلەری کوردی و فەلسەفەی ەژئاوادا.. رەسوە بەسکەنی

هەر لە سەرەتاوە کەمەگای کورد کەمەگایەکی نەرم بووە بەرامبەر بە ژن، هەمیشە پیاوی کورد ئەرەنی مامەەی لەگە ژن ئەنجامداوە، لە چوارچەوەی ماەدا دەرگای لەسەر کەەم نەداوە، بە حوکمی سروشتی ژیانی کوردەواری وای خواستووە، پیاو هەمیشە لەکار و فەرمانی ەژانەی لە دەرەوەی ماە و لە دەرودەشتدا پەویستی بە ژن هەبووە، ژنی کورد بە درەژایی مەژوو شان بە شانی پیاو کاری کردووە، ئەمەش وای کردووە بەبە حجاب و باپاپەشی لە تەك پیاودا بەت، تەژەر و مەژوونووسی عەرەب (مەجدی خەلیل) دەەت: ژنانی کورد پەشاکی کوردی رەنگا و ەنگ دەپەشن و باپاپەش نیەن، لە چکەکی ناسك دەدەن بەسەریاندا، بە ئەوەی شەخ و شەنگیان دەرکەوەت، ئەو لەچکەیان لە ئیسلام وەرنەگرتووە، بەکو زەردەشتیەکان پەشاکی رەنگاوەنگ و باق و بریقیان بەکارەناوە.

ئەم ەاستیە لە ژیان و هەستوکەوتی ەژنەدا پەیەوکراوە و لە پەند و چیرەك و داستانە فولکلەرییەکاندا ەنگی داوەتەوە، کورد لە ئەدەبی زارەکی خەیدا لە دەرزمانەوە بە پاراستنی کەلتوورو زمان و خاکی نیشتمان، ئەدەبیاتی بەکارهەناوە، مرۆڤەکان بەپەی داب و نەریت و کەلتووری خەیان چیرەك و شیعر و بەسەرهات و پەندیان لە شەوەی فەلسەفە داشتووە و بە نەوەکانی داهاتوویان گەاوەتەوە و بە میرات بە نەوەی دوای خەیان بەجهەشتووە.

کورد لە ڕۆگای ئەدەبی زارەکیەوە داستانی دەداری و بەسەرهاتی قارەمانەتی و ڕووداوی سەختی ڕۆژگار و ئەزموونی ژیانی خەی لە گوە ئاگردان و ژووری دیوەخانەکانی خەیدا گۆاوەتەوە، بەو چیرەکانەش ڕووداوی کارەساتبار و دڵخۆشی دەربەیووە و داستانەکانی خۆشویستی و دەداری لاوەکانی زیندوو ڕاگرتووە، لە فەرهەنگی خەی و لە ئەدەبی زارەکی کوردیدا بە چەندین شێوە باسی ژنی کوردەواری کراوە، پایەی ژنی کوردی بە شکڵە لەو سەردەمەدا پیشانداوە، کە چەن ژنی کورد لە ژیانی کەمەڵگای کوردیدا ڕۆڵی گرنگی هەبووە و ڕێزی لەگیراوە، مەژوونووسی سەقیەتی (فلادیمەر مینەرسکی) دەڵێت: ژنی کورد زۆر پەیوەستن بە مەردەکانیانەوە و پێگەیەکی بەرز و پیرۆزیان هەیە، لە خەزان و کەمەدا، پیاوانی کورد زۆرترین لێبووردەییان هەیە بەرامبەر ژنەکانیان، چونکە بە درۆژایی مەژوو ئەو ڕێز و متمانەیەیان دروست کردووە.
سەرەڕای پەند و چیرەکی کوردەواری لە ناساندنی ژنی کورددا، زۆربەی تۆژەرەتناس و گەیدە ئەوروپایی و ئەمریکاییەکانیش گەواهی ئەوەیانداوە، ژنی کورد، لە ژنی فارس و تورك و عەرەب و نەتەوە موسوەمانەکانی دراوسێی باشتر ڕێزی لەگیراوە و ئاوەی لە دراوەتەوە، پەندەکانی نێو ئەدەبە کوردیش گەواهی ئەو ڕاستیە دەدەن، بە نموونە لە پەندەکی کوردیدا دەڵێت:
" شەر لە بەشە دەرچێ، چ نەروچ مێ"
ئەم پەندە ئاماژەی ئەوەیە، لە کەمەڵگای کوردیدا هەر کەسەك دەرکەوت و توانی لەهاتوویی خەی بسەلمێنێ، هیچ گرنگ نییە پیاو بێت یا ژن، لە مەژووی ڕابردووی نەتەکەوشماندا ئەوە سەلمێندراوە، لە پاڵ کەسایەتی هەکەوتووی پیاواندا، چەندین کەسایەتی لەهاتووی ژنی کوردەواری وەك: خانزادی سەران و حەپسەخانی نەقیب و مینا خانی پەشەوا و قەدەم خێری بەختیاری و چەندانی دیکەش لە ژیانی سیاسی و کەمەڵایەتی نەتەوەی کورددا ڕۆڵی گرنگیان گێاوە، لە پەندەکی دیکەدا دەڵێت:
" ژن مەحەمی مەردەکەیەتی"
لە شیعریشدا هاتووە، "هەسانی مەردن ژنان هەموویان، بەنووکە نووکە ئیش ئەکەن شوویان" ئەوەش ئاماژەیەکە بە ئەوەی ژنانی کورد کاریگەری زۆریان لەسەر مەردەکانیان هەیە، بە تایبەت ژنی میر و دەسەڵاتدارانی کورد، ڕۆڵی گرنگیان گێاوە، لە ئاراستەکردنی مەرد و پیاوانی دەروبەریان لە کاری چاکە و خێرخوازی لە ژێر سایەی دەسەڵاتیاندا، لە پەندەکی دیکەی کوردەواریدا هاتووە:
" پیاو هەتا ئەوارە بکا هەهەیە
ئەگەر ژن نەکا گردەوە کەیە

دوایی هەر دەبێتەوە ئەنجامێی"
لەم پەندەشدا ئاماژەی داوە لە کۆمەڵگای کوردیدا ژن و پیاو هەردووکیان بەیەکەوە ئەرکی گرنگیان هەیە، ئەگەر پیاو بەیانی هەتا ئێوارە ئەنج بدا و هەهە بکات لە جووت و خەڵە و خەرمان هەوە بدات، ئەگەر ژن گردەوە کەی نەکات، لە کۆتاییدا هەر ئەنجامێی لە دوایە، ئەم پەندە ئاوپێزی ناوە لە پایەی ژن لە کۆمەڵگای کوردەواریدا، بەیەکسانی لەهاوشانی پیاو داینراوە، هەروەها بەکەسی شاعیر دەڵێت: "نێر و مێ هەردوو بەجووتە هاوە نادەن دوورە دەرچوونی لە زیللەت، چونکە مەعلومە مێل بەبێ نافە".
هەروەها ئەفلاتوونیش دەڵێت: لە ئاینی زەردەشتیدا ژن و پیاو لە دووتای یەك تەرازوودا هاوسەنگن، زەردەشت لەو سەردەمەدا بە دامەزراندنی ژێرخانی کۆمەڵ، یەکسانیی مافی ژن و خەزانی لا مەبەست بووە، مەرجی پێشکەوتنی کۆمەڵگای بە ئازادی و یەکسانیی ژن و پیاو زانیوە.
هەروەها لە پەندێکی دیکەی کوردیدا گوتراوە:
" ژن کەڵەکەی ماڵە، ماڵی بەبێ ژن چۆڵ و بێتاڵە
لەگەڵ ئەوەشدا پەندی واش هەیە بە نەرێنی لە توانای ژنی ڕوانیوە، بەڵام ئەوە هیچ لە بیری زەرینەی کورد بە شکەی ژن کەم ناکاتەوە، بەگومان ئەو قسانە هەمووی بە پێی چاخ و سەردەمێکی دیاریکراو گوتراوە، کە گرێدراوی بەچوونی ئەو سەردەمە بووە، بەڵام لەم سەردەمەی ئێستاشدا لە دوای ڕاپەڕینەوە بە هەی پێشکەوتن و ئەوتی ڕووداوەکان ژنی کورد زیاتر هاتووەتە دەرەوە بە کار و فەرمانگە و دووکان و سیاسەت، بەشی زۆری مامۆستا و پارێزەر و پزیشکی ئەم وڵاتە ژنن، کەچی لە بەختی کورد، هەندێك لە قەڵەم بە دەستانی ئەمە بە شێوەیەکی ناشیرن ڕەفتاری کۆمەڵگای کوردیان بەرامبەر ژن پیشان داوە، هەر کاتێ باسی ژن و پایە و ئەرکی ژنی کورد بکرێ، ئەوانە وایان پێ باشە (غەربی مەزاج) بیربکەنەوە و وا پیشان دەدەن ژن لای ئەژئاوا زۆر لە گیراوە و لای ئەمە دەرگای لەسەر کۆم دراوە.
بەگومان لە هەموو کۆمەڵگاکان تووندوتیژی هەیە، بەڵام جیاوازیەکە لەنێوان ئەمە و ئەژئاوادا ئەوەیە، ژیان و مامەڵەی ئەژانەی کۆمەڵگا لای ئەوان بە یاسا ڕێکخراوە و هەر کەسێك زیادەڕەوی بکات لەپرسینەوەی لەگەڵ دەکرێت، بە پێچەوانەی لای ئەوان ژیان لەکۆمەڵگای کوردیدا خەرسکە و ئەوەی دەکرێ بەچوونی هەڵقوڵاوی هزری تاکی کوردە و پەیوەستی بە چەسپاندنی یاسا هەیە، نەنکم دەیگێڕایەوە: لە سەڵانی ڕابردوو لە کوردەواریدا مرۆڤ کوشتن بە گشتی کارەساتێکی گەورەبوو، لە هەر شوێنێك مرۆڤێك بکوژرایە، لەبەر قەزاوونی ئەو کارە ئەوەندە بە سام بوو، تاماوەیەکی زۆریش خەڵك لە

ڕەیشتن بۆ شوێنی ووداوەکەدا خەیان دەبووارد، ئەگەر ئەستا بارودۆخەکە گەڕانی بەسەرداهاتووە، تەکنەلۆژیای نوێ و تەکەڵە بوون بە کەلتووری وڵاتانی بیانی هەکاری سەرکیە.
سەدان بەڵگەی ئاوا لە کلتووری کوردی و لە مێژوودا دەڵێ: ژن بە گشتی لە کەمەڵگای ئەمەدا سالارو قەدر گیراوە و لەنێوماڵیشدا خاوەن بڕیاربووە، ئەگەر نموونەی نەرێنی لای ئەمە هەیە، بەگومان لای ئێژاوایەکانیش لەوە کاریگەرتر هەیە، فەرموون با گوێ لە حیکایەتی گەورەترین فەیلەسووفەکانی ئێژاوا بگرین:
قوتابیەك لە سەقراتی پرسی: قوربان ئامۆژگاریم دەکەی ژن بهنم؟ ئەویش وەڵامی دایەوە: بەگومان، چونکە ئەگەر نسیبت ژنەکی چاك بوو، ئەوە بەختەوەر دەژیت، ئەگەر نسیبت ژنەکی هارو دەم هەراش بوو، ئەوە دەبی بە فەیلەسوف!
سوقرات ئامۆژگاریەکەی لە واقعی ژیانی خەیەوە کردووە، سەقرات بەختی لەگەڵ ژنەکی هاردابوو، ڕۆژەکیان لەسەر مەسەلەیەکی زۆر بچووك دەستی کرد بەقسە پێ وتنی، ئەمیش گوێی نەدایێ قیژە و هاوارەکەی، ئەو جامەکی پێ لە ئاوی تێ گرت، سوقراتیش بە هەمنی پیی گوت: کە هەور و هەورە تریشقە توند دەبێ ئاسایی چاوەڕێی باران بکەین!
ئەفلاتۆن مافی ژنهێنان و هاوسەرگیری لە چینی دانایان و سەربازان دەکشێنتەوە و مافی سێکس کردنی ئازادی پێدان، ئەمەش بە ئەوەی کاتیان هەبێت بە بەرژەوەندی شارەپاکیزەکەیان و پەیوەندییەکانی خەزانی لە کاریان نەخات، هەرچەندە پەیوەندی خەزانی سەزو فەنکییان پێدەبەخشێت، بەڵام لەبەرامبەردا – بە پێی تێواینینی ئەو – وابەستە و بەندی دەکات بە ترسنۆکی و دووڕوی و هەستکردن بە ترس بە ئەو خەزانەی خۆشی دەوێت، بەڵای ئەو هاوسەرگیری کردن، تەنیا پێسەیەکی کەمەڵایەتییە، دەبێتە کەسپ لەبەردەم پێشکەوتنی خودی مرۆڤ و جێبەجێ کردنی ئەرکەکانی، لەبەرامبەر کەمەڵگا و لە بەرامبەر خۆیشی و گەیشتن بە خۆنەکانی و بە نەبوونی چەمکی خەزان، بەگومان بەمەش ڕەگەکی گرنگ لە ڕەگەکانی ئافرەت لەو شارەدا ون دەبێت.
کاتێك تیرەکانی ئەرستە دەربارەی ژن دەخوێنینەوە، زۆرێك هەن ئەرستە بە دوژمنێکی سەرکی ژن لە قەڵەم دەدەن، چونکە لەڕەی فەلسەفەوە ویستوویەتی ئەو باوەڕە لای خەڵکی ناوچەکە دروست بکات، کە ژن (پلەنزم و بێتوانان) و ژن بوون (نەنگی)یە.
ئەرستە دەڵێت: پێویستە ژنان ژێردەستەی پیاوان بن و نابێت هیچ دەسەڵاتێکیان هەبێت، بەڵام ناشگونە ئاستی کێیلایەتی، هەروەها دەڵێت: مەرد دەسەڵاتی سیاسی لەسەر ژنەکەی بەکاربهێنێت.. ئەمەشی

بە چەند هەکارەکاوە بەستووەتەوە، ئاشکراترینیان، بە پێی بەچوونی ئەو: ژنان زوو هەدەچن، سەزدارترن، بەڕۆ زۆر دەکەن و فەبازتریشن، لە شوێنکی تردا دەڵێت: ژن بوونەوەرێکی نادروستە و سروشت دروستی کردووە، وەک درەختکی ژەهراوی وایە، بە رووکەش جوانە، بەڵام کاتێک باێندە لێی دەخوات، دەمرێت، هەرچەندە ئەرستە مافی بەختەوەریی بە ژن بەخشیوە، بەهەمان شێوەی پیاوان، لەو بارەیەوە لە وتەیەکدا دەڵێت: کەمێ بە بە بەختەوەریی ژن، بەختەوەرنابێت...

ئەرستە لە تیۆرەکانیدا سەبارەت بە بەماویی جینەکان دەڵێت: دایک تووخمی خراپ دەدات بەوچەکانی، بەڵام پیاو تووخمە باشەکانی دەبەخشێت (وێنەیەکی دابەشبوونی توخمەکانی کەشاوە، دەبینین لە گواستنەوەی توخمەکاندا یەکسان نین)...هەروەها بەچوونی وابووە، ژنان پلەیان لە پیاوان کەمترە، هەروەک لە کتێبی (سیاسەت)دا دەڵێت: بەسروشت پیاوان بە تواناترن لە ژنان، پیاوان دەسەڵاتدارن و ژنان ژێردەستەن و تەنیا بە مندا بوون دەژین.

ئەو بەچوونانەی ئەرستە، زادەی ژینگە و سەردەمی خۆیەتی و نابێت لەواقیعی ئەوکاتی ئەسینا جیابکرێتەوە، بەڵام چەندین سەدە دوای ئەرستەش، دەیان فەیلەسوف هەبوون، هەمان تێوانینی ئەرستۆیان بە ژن هەبووە، بە نموونە: ڕەسۆ دەڵێت: ژن بە زانست و حیکمەت دروست نەبووە، بەڵکو تەنیا بە پێکردنەوەی شەهوەتی پیاوان، هەروەها ئیمانوێل کانت دەڵێت: ئەقڵی ژنان ناتوانێت بگاتە ئاستی ئەقڵی پیاوان.

(ئەسکار وایلد) دەڵێت: ئەوەی بە ژنەکی چاك و ژیر و جوان دەگوترێ، دەبە بە سێ جەر ژن بگەرێ.

فەیلەسوفی ڕەشبینی (ئارسەر شۆپنهاوەر) فەیلەسوفی ئەڵمانی لە باشترین پێناسەیدا بە ژن دەڵێ :

"خەشەویستی گوڵە و ژن دەکەکانیەتی"

دەربارەی ژن و ژیان و پەیوەندییان پێکەوە دەڵێ:"ژن سەرچاوەی خراپەیە، ژیانیش دەزەخێکە لە کارەسات، ژن و ژیان یەکەیەکی یەکگرتوون و لەك جیانابنەوە، چونکە ژن دایەنی ڕەگەزی مرۆیە، ئەو ژنە جەری مرۆیی دەپارێزە ودەیهەڵمێتەوە".

(ئارسەر شۆپنهاوەر) لە دژایەتی کردنی ژن و ڕەشبینی لەبەرامبەر ژیاندا گەیاندیە ئەوپەڕی .

ڕیشەی ئەم دوژمنایەتیەی دەگەڕێتەوە بۆ پەیوەندی لەگەڵ دایکی، نەهامەتییەکانی ژیانی و پێکدادانی لەگەڵ دایکیدا گەیی بە ڕادەکی چە و بە جیاوازی لە ژنان، ژنی بە نموونەی خیانەت و ئیستغلال و شەهوەت دەزانی.

سەرەای هەموو ئەوانەش مایەی سەرنجە لە مێژووی فەلسەفەی کلاسیك و یۆنان و ڕۆمی کۆنەوە بگرە تا فەلسەفەی مودێرن و تەنانەت فیلەسووفانی سەردەمیش هەمویان لە پیاوانن، ئایا هیچ کات لە خەمان پرسیوە، بۆچی هەموو فیلەسووفەکان پیاون و تەنیا پیاوانی ناودار هونەرەکییان لە مێژوودا تۆمارکراوە و ناویان دروشاوەتەوە، بگومان هەموومان ئەوە دەزانین ژنی سەرکەوتووش هەبوون، ناویان لە تەنیشت ناوی پیاوان تۆمارکراوە، بەڵام ناوی ژن لە مەیدانی فەلسەفەدا بەراورد لەگەڵ پیاوان، هی ئەوەنیە باسی بکرێت.
بەم شێوەیە دەبینین کەم و کوێکانی فەلسەفە بەرامبەر بە کەمزانینی ژن کەم نین، ئەو نووسەر و چالاکچوانە کوردانەی (غەربی مەزاج) بیر دەکەنەوە، پێیان وایە کە بۆن کەمەگای ئەژئاوا باشە و کەمەگای ئەمە دەربارەی ژن خراپە، ئیتر تەواو بەو قسانە کەشەی ژن چارەسەرکرا، لە راستیدا نەمافی ژن ئاوا دەستبەر دەبێت، نە تواندوتیژی ئاوا بنبەدەکرێت، کەمەگای خەڵکی خوێندەوار و ڕۆشنبیر بانگ دەکرێن و لەنێوان خەیاندا بە قسەی باق و بریق کەڵکیان گەرم دەکەن، بە بێ ئەوەی بتوانن لایەنی چارەسەر بدۆزنەوە، لەلایەکی تر زەر لە سیاسیەکانیش لە بەرژەوەندی خەیان بەم کارەوە خەریك دەکەن، لە کاتێکدا خەیان زەربەی کات لە دەرەوەی مافی خەیانن و کەمتر ئاگاداری کەشەی خەزانی خەیانن، بگومان بەم شێوەیە چارەسەر هەر بە گرێ کوێرەیی دەمێنێتەوە.
ئەگەر بمانەوێ ئەم بابەتە چارەسەربکرێ، یان لانی کەم بەرەو پێشەوەبچێ، پێویستە خەڵکی تایبەتمەند قسەی لەسەر بکات، دوور لە بەرژەوەندی کەسی و حزبی، بەرنامەی تایبەتی بە دابنرێ و لەگەڵ خەڵکی گشتی یەکلایی بکرێتەوە، لە پرسەی خوێندندا جێگای بکرێتەوە و بە نەرم و نیانی بابەتی ڕۆشنبیری لەسەر بنوسری و باو بکرێتەوە، بە شێوەیەك هەمووان لەو پرسەیەدا بەشداربن، بەهیوای کەمەگایەکی ئارام و ئاسوودە.

ڕەسوڵ بەسکێنی
2024-3-8

سەرچاوە: لەچەند سەرچاوەیەك لە گوگل وەرگیراوە.

کارنامەی کوردایەتی و حزبەکانی دوای ٣٣ ساڵ لە ئاپۆیین!..

نوری بەشیر

حزبە ناسیونالیستەکان بەدوای داگیرکردنی کوێت لەلایەن عێراق و بەدوایدا لەچوارچێوەی شەڕی ئەمریکا لە عێراق لە هەلومەرجی دوای شکستی بلۆکی رۆژهەڵات و پێویستی ئەمریکا بە سازدانی دنیای تاکجەمسەری، هەلومەرجێک هاتەپێشەوە لەلایەن ئەمریکاوە دەسەڵاتی بەشێك لە کوردستانی عێراقیان درایێ دەست.
لەو هاوکێشە کۆنەپەرستانەیدا جێگاوەنگای حزبەکانی ناسیونالیستی کوردی و دەسەڵاتەکەی نێک لەپاڵ ئەو کوشتارو کاولکاریەی ئەمریکاو هاوپەیمانەکاندا گیرسانەوە کەبەرامبەر خەڵکی عێراق ئەنجامدرا، بەڵکو خەیان لەگەڵ سیاسەتی ئەمریکا جووتکرد، هەمان شتیان پیادەکرد کە دیکتاتۆرەکانی ناوچەکە لەچێشنی؛ سەدام حسێن، بەشار ئەسەدو جمهوری ئیسلامی ئێران ئەنجامیانداوە، نێک ئەوەش ئەوەی ئەوان نەیانکردبوو، ئەمان بەزیادیشەوە کردیان و بەسەر خەڵکی کوردستاندا سەپاندیان لە؛ لە تاڵانی، گەندەکاری، سەرکوت، کوشتار، تیرۆرو نەکرایەتی نێک تەنیا بە ئەمریکا، بەڵکو بە وڵاتانی ناوچەکەش، کە هەموو ئەوانە سیمای جیانەکراوەی دەسەڵاتداریە لەکوردستان تاکو ئێستا.
ئەمە دەبێن ناسیونالیزم شەرمەزاریە بە بەشەریەت، با چەند لایەنێکی ئەو شەرمەزاریانەی بزوتنەوەی ناسیونالیستی کوردو هەموو حزبەکانی بخەینەوو، دەیەم چەند لایەنێک، لەبەرئەوەی ئەگەر تەواوی کارنامەیان کەبکرێتەوەو بخرێتە بەردەم خەڵکی کوردستان و کۆمەڵگەی جیهانی، ئەوە هەزاران کتێب و فیلمی دەتوانرێت لەبەرهەم بهێنرێت.
لێرەدا هەندێک لە ماهیەتی سیاسی و کارنامەی یەکێتی و پارتی و باقی حزبە قەومی ئیسلامیەکان و رۆشنبیرە ناسیونالیست و زوناژنەکانی دەوروبەریان بەکورتی دەخەینەوو:
سەرەتای هاتنەخوارەوە ئەم حزبانەی کوردایەتی لەشاخ و کۆتن بەسەر دەسەڵاتدا بە دزی دەستیپێکرد، بە تاڵانی پەداویستی دائیرەو نەخۆشخانەو شوێنە دەوڵەتیەکان، لە دزینی پارەی بانکەکان و دزینی

شۆڕش و ئاماژەی نەخشەکان و شتومەکی بەنداو و محاولەی کاربایی و ئاودیوکردنی بۆ وەتانی ناوچەکە.
سیاسەتێک کە هەیانبوو وەک هەڵەی بەمونافیس لە شاخ، دەیانویست لە شارەکان هەر وابکەن، ئەوەبوو یەکەمین شت کە دەستیان پێکرد، داسەپاندنی فەزای کۆنەپارستی بوو بەسەر کەمەڵگەدا لەژێرناوی ناموسپارستی و بەعسی بوون، کەوتنە ژنکوشتن، کە کەمەڵگە شاهیدی کوشتنی زیاتر لە بیست هەزار ژنە لەژێر دەسەڵاتی حزبەکانی کوردایەتیدا، قەبرسانی ژنانی بێناونیشان مەڵبەندی شەرمەزاریە بۆ نوچەوانیانەوە.
هەروەها ئەوەی کە زانیان خەیان دەورەکیان لە ئاپۆیندا نەبوو وە ووبەووی هەلومەرجێکی نوێ لە شار دەبنەوە، ئەویش خەباتی مەدەنی و شاری لە هاتنەمەیدانی کەمەنیستەکان و جەماوەری کرێکاران و خەڵکی زەحمەتکێشە لەدژەوەی قەڵەمەوی سیاسەت و بەرنامەی ئەواندا، شوراکان نموونەیەکی بەرجەستەی ئەو بزوتنەوە نوێیە بوو کە ترسی خستبووە دڵی هەموویان و داوای؛ دەسەڵاتداریتی جەماوەریان دەکرد، داوای دادگایی هەموو تاوانبارانی دەکردو کرێکاران رێگایان نەدا لە گەڵانەوەی مدیرە کۆنە بەعسیەکان، بەڵام بەرەو حزبەکانی کوردایەتی کەوتنە دژایەتی شوراکان و بە تابوری پێنجەم و سەر بەرژەمی بەعس ناوزەدیان دەکردن. هەموو ئەو ماهیەت و گەندەکاری و کۆنەپارستیەی خەیان وەک سونەت و ڕەوشتی ناسیونالیزمی کورد شەکردەوە بە ناو کەمەڵگە.
بەڵام خەڵکی کوردستان شاهیدن کە ناموسێک بەرژوازی و حزبەکانی کوردایەتی باسیان دەکردو جاڵی بە دەدەن، وە نیوەی کەمەڵگایان کردوەتە قوربانی، خەیان چ ناموسێکیان هەیەو چۆن!. خەڵکی کرێکارو ئازادیخوازانی کوردستان، دەزانن ئەم حزبانەی کوردایەتی نێک تۆنیا نەکرایەتیان، بە ئەمریکا و رژەمی بەعس و سەدام حسین کردوە، بەڵکو سەدامیان بە ئەندیازیاری حکومی زاتی دایە قەڵەم و پشلەشکریان بە هەموو حکومەتانی ناوچەکەو کۆنەپارستیەکانیان کردووە. خەڵکی شاهیدن کە زەربەی سەرانیان بەردەوام دەستیان تێکەڵ بووە لەگەڵ رژەم بەعس و بە ئەستاوە لەگەڵ هەزە میلیشیا شیعەکان و ئەردوگان و جمهوری ئیسلامیدا.
دوای ئەوەی پاشکشەیان بەشوراکان کرد، ئیتر شەڕی ناوخەیان دەستیپێکرد، کە لەسەر قەڵەمەوی دەسەڵات بوو، کە کوشتاری وەحشیانەی یەکتریان کردو بەسروشوێنی سەدان کەسی لێکەوتەوە، کە تاکو ئێستاش کۆسوکاری ئەو قوربانیانە چاوەوانی تەرمەکانیان.
کەتایی ئەم شەڕە ماوەرانکاریە بە ٣١ی ئاب کەتایی هاتوو دوو ژنانی زەردو سەوزی لەدروستبوو. هەر لە چوارچەوەی شەڕی دەسەڵاتدا هەر

جارێی لەسەر خواستی وڵاتانی ئێران و تورکیا شەڕی حزبەکی تری کوردیستان دەکرد، هەرجارەو هەر شەڕش کوشتارێکی زۆر لەخەڵکی کرێکارو زەحمەتکێشی لێکەوتەوە.
هەروەها ٣١ی ئاب و ١٦ی ئۆکتۆبەر دوو پەڕەی گەورەی شەرمەزاری ماهیەت و کارنامەی حزبەکانی کوردایەتیە، کەچەن پێشتر پارتی دەستی رژێمی بەعس گرتوو پێشڵەشکری بۆ دەبابەکانی کردو هەنایەو کوردستان لە ٣١ی ئابدا، یەکێتیش هەمان سیناریۆی گاتەئامیزی دووبارەکردەوە لە هەنانی سوپای پاسدارانی جمهوری ئیسلامی ئێران بۆ ناو قوڵایی کوردستان و بەسەر بارەگاکانی حزبی دیموکراتی ئێران.
هەر لەم ساتانەیی دوایداو لە ١٦ی ئۆکتۆبەردا دەستگرتنی حەشدی شەعبی و هەنانەوەی بۆ کەرکوک و تەسلیمکردنەوەی زەربەی ناوچە کێشە لەسەرەکان.
هەروەها سەرکوت و چاوترساندن، زیندانیکردن، رفاندن و تیرۆر یەکێک لە سیما بەرجەستەکانی میلیشیاکانی حزبەکانی کوردایەتیە، کە لەشاخەوە لەگەڵ خەیان هەڵیانگرتبوو، کەم نین ئەو کەسانەی لە؛ رۆژنامەنوسان، ئازادیخوازن، کەمەنیستەکان و ژنان کە بەر هەرشی ئەم حزبانەی کوردایەتی کەوتن و تیرۆرکران.
دەسەڵاتدارێتی پارتی و یەکێتی و حزبەکانی تری دەوریان کە ئەم هەموو سەروەت و سامانەی نەک تەنیا کوردستان بەڵکو عێراقیشیان دزیوە لە زیاتر لە سێ دەیدا لە داهەنانەکانیان کە نموونەی نیە لە جیهاندا لە؛ نەدانی موچە، چارەکە موچە، پاشکەوت، چەند مانگ جارێک موچە، دانەمەزراندن، پلەبەرزنەکردنەوەی کارمەندان، سیماکانی ئەم دەسەڵاتەی نوێنەرانی بەرژواکان، مەلاو شەخ و عەشایەر، کەنەبەعسی، مستەشارەکان و لەپرسراوانی حزبەکانە کە خەیان بەخەمن لە موچەو داهاتی کەبووبونی دزراوی خەڵک، کە هەموو کەسێک دەزانێت خەیان و منداڵ و خزانەکانیان چەن یاری بەپارەی دزراوی خەڵکی کوردستان دەکەن، گوندەکانی فیرعەوناوا، دەلاراوا، سپیکردنەوەی پارەو ناردنەدەرەوەی بۆ هەموو خەڵک ڕۆشنە.
لەهیچ وڵاتێکدا لەنموونەی ئەم حزبانەی کوردایەتی نیە، لە ٣٣ ساڵدا نەتوانێ ئاو، کارەبا، گاز، ڕێگاوبانی گونجاو بۆ هاوڵاتی دابین بکات، ئایا ئەمانە جگە لە مافیا ناوێکی ترهەیە پێیان بوترێت.
بەهەمان ئەگەر خەڵکی کرێکارو زەحمەتکێشی کوردستان لە سەرەتای ساڵەکانی نەوەدەکاندا بەهەی پێشینەی سەرکوت و کوشتارو دیکتاتۆری رژێمی بەعسەوە، خەشخەیاڵیەکیان بەدەسەڵاتی ناسیونالیزمی کوردو حزبەکانی هەبووبێت، ئەوا ساڵ لەدوای ساڵ ماهیەتی دژی خەڵکی و گەندەڵی و مافیایی ئەوانیان بۆ دەرکەوتووە، کە بەردەوام

ناڕازایەتیکانی کرێکاران، مامۆستایان، کارمەندان، ژنان و قوتابیان گۆشەیەکی ڕۆژانەی ژیانیان بووە. ناڕازایەتیکانی ئەم دەورەیەی مامۆستایان بە ماوەی پێنج مانگ و ١٧ی شوباتی ٢٠١١ نموونەی ڕوشن و ڕاشکاوانەی ناڕازایەتی خەڵکی کوردستانە کە بەهەموو زمانێک دەریدەخەن و دەڵێن کە دەستاتی کوردایەتی لای ئێوان بایەخێکی نەماوەو دەبێت بڕۆن.
ئێستا ئومید بە ڕاماڵین و کۆتایی ئێو حزبانەی دەسەڵات خواستێکی گەورەی زەربەی خەڵکی کوردستانە. جەماوەری خەڵکی ناڕازی بەدیانشێوەو زمان ئێو ئومێد و ئارەزوویان ڕاگەیاندوە. ئێوەی ماوەتەوە بە جێبەجێکردن و بەدیهێنانی ئێو ئاواتە، ئامادەیی زیاتری سیاسی خەڵکە بە یەکلاکردنەوەی ئێو پرسە؛ ئێویش لەیگای خەرێکخراوکردنی جەماوەرەوە دەبێت لەناو ڕێکخراوە جەماوەریە کرێکاریەکان و ڕێکخراوەکانی مامۆستایان و باقی تۆڕە زەحمەتکێش و ناڕازیەکانی کوردستان و پووچەڵکردنەوەی سیاسەتی چەواشەکاری ئێپۆزیسیۆنی بۆرژوازی بە بەڵادابردنی نارەزایەتی جەماوەر و دەستبردنە بە سازدانی جەماوەر لە شوراکانی کرێکاران و خەڵکی زەحمەتکێشدا لە ناوەندەکانی کارو گەڕەکەکاندا بەئێوەی سەرەنجام دەسەڵات لە ئەحزابی کوردایەتی وەربگرنەوەو دەسەلاتی شوراکانی خەیان دابمەزرێنن. دەسەاتێك کە لەسەر بنەمای هەڵبژاردنی ڕاستەوخۆی نوێنەرانی ڕاستەقینەو دەسەزی خەڵك بنیاتنرابێت کە کارنامەی سیاسی و ئابوریەکەی دابینکردنی خۆشگوزەرانی و ئازادی بێت بە خەڵکی کوردستان.

دەستی گیاندار!.. چیرۆکی: نەوزاد بەندی

وەک ئێوەی بواری نەبێ قژی دابڕێ ، سەرنجێکی سەعاتەکەی دا و .. بەخۆی ووت : کات بەشم ناکات ..
ئێو کە زیاد لە ڕادەی پێویست پیاو چاک بوو ، کاتێ لە سوپەر مارکێتەکە پارچەیەک هەتدەگی کەی ، بە کاشێریەکەی ووت : (چی بکەم ؟ بە پشیلەکانی گەڕەکی ئێمەم ..واتا پشیلە بە ساحێبەکان ، ناکرێ خەمان تێر بین و ئێوان برسی !)

کاشەرییەکە تاقەتی گوللەگرتن و دەستخۆشی و ئافەرینی نەبوو ، لە ژێر چاویلکەکەیەوە ووتی : (1250 دینار)
ئەو بە کەمچیکەدانییەوە ، ووتی : بۆچی ؟ خۆ بە 1000 دینار بوو ؟!
ـــ وا دیارە ئاگات لە دۆلار نییە ، چەن فەیوە ..
ئەو کە پیاوچاکیی لە ئەتکا ، بە کاشەرییەکەی ووت : بە من هیچی تە ناچێ و تەنانەت ماڵ و منداڵیشم برسی نابن ئەگەر ئەم هەتدەگە بگەڕێنمەوە بە ناو بەفرگرەکەتان ، بەڵام لایەنی مرۆڤایەتی و ئاینییم ئازارم ئەدەن ..ناگریم لە ئەکەن ..ناکرێ خەم لەماڵەوە دوو سێ جار خواردن بخەم کەچی پشیلەکانی گەڕەک ـــ
کاشەرییەکە پێی بڵێ : بەڵێزەکەم ! نرخەکەی بەو جۆرەیە ، ئیتر ئەیدەی بە پشیلە یان ئەیدەی بە مشک ، ئەوە ئارەزووی خۆتە ، من کەشتی سوور بوونەوەی گەدەم هەیە و ئازارم هەیە ، تکایە خۆت یەکلایی بکەرەوە ..زۆر دەنگم دەرهەنە ..
ئەو پیاوەکی نمرە یەک بوو ، بەوپەڕی لەخۆبوردنەوە 1500 دیناری دەرهێنا و .. ووتی : کەشەم نییە ، ئەگەر ووردیشت لێلا نییە ، 250 دینارەکەیشم ناوێ !
ـــ لا حەولە وە لاقوەتە ئیلا بیلا .. براکەم ها ئەوە 250 دینارەکەت ..ئەمە لە نانەواخانەی سەر سوچەکەیش کە نانی جۆ و گەنمیش شەشی بە هەزار بوو باس ئەکرا .. لای کەکتێل فرۆشەکەیش .. لای ئەو پیاوەی کە هەموو شتەکی ئەکەی ؛ ئاردی بایعی ..ماتۆی سووتاو .. قەنەفە .. پاسکیل ..
لە گەڕەکدا زۆر بە بەوا و خەنەویستی و ئەو جۆرە شتانەوە ئەژیشت .. پشیلەکان کە ئەیانبینی ، بە ڕاکردن بەرەو لای ئەهاتن .. ئەم ماراسۆنی پشیلەیە ، هەستی شانازیی ئەگەیاندە لووتکە …دنیا بوو ئەستا خوا تەماشای ئەکا و کەیفی بەو دە و دەروونە پڕ لە بزەییەی دە ، بە فریشتەکان ئەڵێ ئادەی بۆی دروستکەن کەشک وسەرا ، خەدەم و حەشەم ..بادە و شیر و شەرابی هەزار ڕەنگ و هەزار تام ..لە پلەی ئەولیا و شت داینێن .. خۆی دەهاتە بەرچاو لە شەوی ئەولیادا ، باڵایەکی بەرز ، کەوا و سەڵتەیەکی سپی ، ڕیشەکی درێژی وەک ئاوریشم ، ڕەشی قەترانیی ..دوو بڕی وەک کەوان ، دووچاوی وەک ژێر پیاڵە ، تەوڕەکی گەش و ڕوناک ، بەو دیمەنە موچەکە بە گیانیا ئەهات ، جۆرە شەرمکیش دایدەگرت ..
هەستی ئەکرد کەسکی زۆر تایبەتە ، کە خەمی هەموو بە زمانکانی هەگرتووە ، بەڵام کاتە لەبەردەرگای خەیان ، هەتدەگکانی بە پشیلەکان دادەنا ، ست سەلمای دراوسێیان ، دەنگی لە بەرزبۆوە :
ـــ جەمشیرە فەنی بەندەی خوا ، وەڵاهی ژیانمان نەماوە لەدەست ئەم پشیلانە ، هەموو ناو باخ و ئینجانەکانمان پیسایی پشیلە دایپۆشیون

، ڕح و گیانمان هاتە دەرەوە ..!

وەک شاعیرێک کە بەو پەڕی ئامانسیەت و بەوا بەخۆ بوونەوە لە نێوان دوو کەپلەدا ، تەماشایەکی جەماوەرەکەی ئەکات ، بەو جۆرە تەماشایەکی ست سەلمای کرد و ..وەڵامی دایەوە :
ـــ سەلما خانم ، ئەوە چ پەیوەندیی بە منەوە هەیە ؟

ـــ ئە تە خواردنی تایبەتیان بۆ دادەنێی ، پشیلەی کۆنانکانی تریش دەن بە ئەرە .. ئە دوای ئەوەی تە تەریان ئەکەی ، دەن لای ئەمە دەست بە ئاو ئەگەیەنن !

لە پە پەکەنینێک قوگی گرت ، خەریک بوو بخنکێ ، کەوتە کەکە ، بە پشتا کەوت ، پشیلەکان ترسان ، پەرت و بڵاو و دابڕش بوون ..
خەزانی بە پەلە پەرداخە ئاوی فریا خست ، ئەو کاتە ست سەلما چووبووە ژوورە و لەبەر خۆیەوە دەعای لەئەکرد : ئەببی خنکابە ..ئەببی تاسابە ..!!
خەزانەکەی ، بە شانازییەوە بە مەردەکەی ئەوانی ، ناوی لە نا بوو ماندەلا .. هەندە جاریش بە نەسەن بانگی ئەکرد ..
ئەمیش ناوی تەرزای بە ئەو هەبزاردبوو .. دوو کەسی زەر گرنگ بوون بە جیهانی گیانداران و پەلەوەر و دار و درەخت …دایکە تەرزا و نەسەن ماندەلا …
پاشماوەی برنج و نانەقەی سفرەکەیان نادەکردە ناو تەنەکەی خۆ ، لە بەردەرگا ئەیانتەکاند ، بە ئەوەی مریشک و کوکوختی و چەلەکە و کەترە باریکە لەی بخەن ..هەرچی ئەسقانی مەڕ و مریشک و بزن و قاز و قەلە ، چاک چاک ئەیانکەاندنەوە ، جا ئەسقانەکانیان لە پێش ماڵەکەیان بۆ ئەکردەوە ، ئەی چۆن بۆی نەکەنەوە ؟ تە بڵێی هەروا بە ئاسانی پشیلە و سەگی بەرەڵایان لە یاد بچێ ؟ نەخێر هەزار جار نەخێر ..
ست سەلما لووتی زەر هەستەوەر بوو ، بەی دەرکەوت کەنانکەیان بەگژنی کردووە و ناکرە لەوە زیاتر بوار بەو دوو شتە بدرە کەنانکەیان بشۆنن ..
بە مەسنجەر نامەیەکی بە گوێبەن خانی ژنی سەعدونی خەیات نارد ، نامەکە زەر درێژ بوو ئەمە بەشکەتی : (کەشەی دراوسێیەتی ئەوێ ، ئەگەر دانێیکیان بگەن بە ،ئەبە ئەوانی تریش پە لووتکانیان بکەن لە بگەناو ، چونکە پکەوەن ..
جەمشیری بەندەی خوا و ژنەکەی ناخۆشیان کردووە ، کەنانیان پە کردووە لە سەگ وپشیلەی بەرەڵا ..پاشماوەی خواردنی ترشاویش لەولاوە ئاوستە ..وام لەهاتووە هەفتەی دوو ڕۆژ لە ماڵ ئەمێنمەوە

، لە ماڵی باوکم و براکانم دامانکوتیوە ، ئە ئەویش ڕاست نییە ، بە تایبەت ئەمە بەرەو مەدەرنی و ئەوروپایی ئەبین ، مەعقول نییە لە ماڵە برا و خوشک دایکوتی …)
گوبەنخانی ژنی سەعدونی خەیات هیچ لەو نامەیەی ست سەلما تە نگەیشتبوو ، هەر بۆیە نوسیبووی : (pardon) ئەم پاەدانە لە ئەستانبوڵ فڕ بوو بوو ..
سەلما خان نەیزانی پاەدان چییە ، هەستی کرد گاتەی پێکردووە ، بۆیە یەک لایەنانە پەیوەندیی لەگەڵ گوبەنخانی ژنی سەعدونی خەیات بڕی ، تەنانەت بۆیاری دا لە جەژنیشا نە خەی ، نە ئەشیداغای خەشخاری مەردی نەچنە ماڵی ..
هەبەت کەش و هەوای زستان لەناکاو گەڕانکاریی تە ئەکەوە ، نزمە پاەپستێک لە سیبیریاوە ووەات و شارکەی جەمشیری بەندەی خوا یان نەسەن ماندەلای گرتەوە و ..پلەکانی گەرما بە خوار سفر دابەزین ..
لەگەڵ تەرزای هاوسەریدا زڕ خەمیان بە پشیلە و سەگە بەرەاکان ئەخوارد ..خەمیان بە کەتر و زیکزیکە و مەرووڵە و مارەلکە و هەموو ئەبەرەک ئەخوارد ، بەڵام سەرماکە هی ئەوە نەبوو بەنە بەردەرگا و پاشماوەی خواردن بە ئەو بوونەوەرانەی خوا فێە بدەن ..
هەبەت لەسەر بەرماە بە دوور و درێژیی داوایان لە خوا ئەکرد ، لەلایەک لە کەمتەرخەمی ئەمان ببوورە و ..لەلایەکی تریشەوە بەت بە هانەای گیاندار و دار و درەخەت و تەنانەت بەکتریا و قایرەسکانیشەوە ..
کوەکەیان کە تازە لە زیندان ئازاد کرابوو ، لەو نزایانە بەزار بوو ، قاچەکی کوتا بە زەمینەکەدا و بە ناەزاییەوە وتی : (خوا خەی ئاگای لە بوونەوەرکانەتی ، پەویست ناکا ئەوە بیری بخەنەوە !)
ماندەلا و تەرزا ، هیچ وەامەکیان نەدایەوە ، چونکە دوو جار هەوڵی خەکوشتنی دابوو ، جارەکیش لە تورکیا سنوور داش کرابوو ، تەنها دوو سێ نمرە ، ڤالیەمی دەنگی نزاکانیان دابەزاند ، هەتا کەشی جەمشیری بەندەی خوا گوڵی لە نەبە ..
ئەو بۆیانییە، لووڕە لووری ەشەبا لە خەوی هەستاند ، باران و بەفر و ەشەبا پێکەوە ، وایان لە جەمشیر کرد هەرچی جلی هەبوو لەبەری بکا ، دوو فانیلە ، سێ بلوس ، دوو چاکەت ، هەلەکەک ، دوو ملپێچ ، پاەتۆیەک .. کاوەکی خوری و شێقەیەکی چەرم بەسەریدا .. لەگەڵ گوچکەوانەک .. دوو گەڕەی و دوو تراکسود لە ژێر پانتەڵی قەیفە قاوەییەکەی..
کە تەرزا لە ەەەوەکەدا ، لە دواوە بانگی کرد ، لەژێر کەەکەی

جلدا نەیتوانی ئاوە بداتەوە ، ناچار سە خاڵییەکی بە کرد و بە گۆشەی 180 پلەچی کردەوە ، کەچی تەرزا هیچ پەیامێکی پێ نەبوو بۆی ، تەنها حەزی ئەکرد بانگی بکا ..زەر جاری تریش بە بە ئیش بانگی کرد بوو ..
کە چووە هەیوانەکەوە ، هەرشی لەشەبا و بەفر و باران پاڵیان پێوە نا بە ژوورەوە ، بەڵام ئەم کەڵکی نەدا ، سەنگەری چۆڵ نەکرد ، بە بیر و باوەڕکی پتەوەوە دەی بە زریانەکە دا ..بەرەو سندوقی پەڵاوەکان ملی نا ، کردیەوە ، پشیلەیەک لەناو خانەی خوارەوە پاکەوتبوو ، چاوەکانی ئەبریسکانەوە ، جوڵەی لە خەی بەیبوو ، ئەمیش هەستەکی شانازیی زەر گۆرە لەناخیدا سەری کرد ، خەریک بوو لەو هەستەدا نوقووم ئەبوو ، بە هەواشیی بە پشیلەکەی ووت : بنوو ..بنوو .. بە خێت بخەوەرەوە ، شانست هەبوو هاتیتە ناو سندوقی بەبەزەییترین خانەوادەی هەموو جیهان .. بە درۆزایی هەموو چاخ و سەردەمەکان ، ماڵکی وا میهرەبان نەبووە و نییە و نابە .. بنوو ئازیزم ..!!
جا وەک سەرکردەیەک کە سەرجەم جەنگەکانی سەرکەوتوو بووبە و لە دەروازەی شارەوە بەرەو پەشوازیی میللەتەکەی هەنگاو بنە ، ئا بەو جۆرە لە پلیکانەکان هاتە خوارەوە ، سەرسمکی دا ، خەی بە دەسکی دەرگاکە گرتەوە ….
نیوەڕۆ ، بەفر و بارانەکەی خستبوو ، بەڵام لەشەباکە بەهەزتر بوو ، لە فەرمانگە هاتەوە ، پەڵاوەکانی خستە ناو سندوقی پەڵاو ، تەماشای کرد پشیلەکە هەر لە شوێنی خەیدایە .. نوشتایەوە و بەی ئەوانی ، بەی دەرکەوت گیانی تێدا نەماوە …لەق بۆتەوە .. هەوەی داوە لە ژێر پەڵاوەکاندا گەرمیی و هەڵمکی تر بە ژیان بدەزێتەوە ، نەیدەزیوەتەوە .. خەی خشاندووە لە پەڵاوەکان ، مووی سک و ملی بە پەڵاوەکانەوە نوسا بوون …
گریانێک قوڵگی گرت .. تە بەوانە ، لەو هەموو کەشک و باڵخانە چۆڵەی ئەم ووشاتە ، لە کاتێکدا گیاندارانی لە سەرماندا لەق ئەبنەوە .. نابە لەو شوێنە ساردانەدا دەرگا لە گیاندارانی بکەیتەوە ، نەک ماڵکەت گەاو بە ..نەک پشت بەڵن شت ..ئەمە چ بار و دەخکە ؟ لە کاتێکدا ئەم خەی ، چەندین ژووری هەیە ، هیچ ئیشی پێیان نییە و ئاژەڵدەستیشە ، نەئەکرا ئەم پشیلەیە بە ماوەی شەوێک لە یەکێک لەو ژوورانەدا میوندارییی لە بکرایە ؟؟
تەرزا لە دەنگی گریانی ماندەلا هاتە هەیوانەکە : (ئەی ! نەسەنی ئازیز .. بەسە بەس .. دەت بەرگە ناگرێ .. تکایە ! وا دیارە ئەو پشیلەیە خەی لە بنەتدا نەخش بووە یان کە ناڵە دەر و دراوسێ ژەهرخواردیان نەکردبێ ؟! ..)

کاتێکیش لەو بار و دۆخە سارد و سەردا ، بە ئەرکی مرۆڤایەتیی خۆیان هەستان و .. پشیلەکۆیان خستە نایلۆنەک و لە قەراغی گەڕەکەکیان ، لای تەنەکەی خەڵکدا دایاننا ، هەستی ئاژەڵدۆستیی ومرۆڤایەتیی لە ناخیاندا گەیشتە چەپڕە .. ئەمانە ئیتر تا مانگێکی تر بە خزم و دۆست و تەنانەت نەناسیاوەکانیشیان باسی ئەوەیان ئەکرد چۆن چەنی لەو هاوژە ساردەدا ، لەناو نایلۆنەکی تایبەتدا ، پشیلەکیان پێچاوەتەوە و ..چەند بە سەز و بزەییەوە لای تەنەکەی خەڵکەوە ، فڕێیان داوە . …هەروەها ئەمە لە نانەواخانەی سەر سوچەکەیش کە نانی جە و گەنمیش شەشی بە هەزار بوو ، باس ئەکرە .. لای کەکتەل فرۆشەکەیش .. لای ئەو پیاوەی کە هەموو شتێکی ئەکڕی ؛ ئاردی بایعی ..ماتەڵەی سووتاو .. قەنەفە .. پاسکیل

سەناتای خۆشەویستی.. ستیڤان شەمزینی

هەرۆک چۆن رابردوو
دەبێتە پشاکەکی کۆن
زەمەن بەرگی ئەستا دەکاتە بەر
جلی بە ئایندەشت دووریوە
من لە رابردوودا عەوداڵت بووم
لە ئەستا تەم دەزیەوە و
خەشم ویستی
لە ئایندەشدا لە توڵی دڵی تەدا
گەڕەک بە خەم هەڵدەکەنم
خەیاڵ بکە بەو جۆرە
خەشم ئەوڵی

رابردوویەکم نییە بڵی بگریم
داهاتووشم نییە چاوی تە ببڕم
بە تەنیا ئەستام هەیە

تەم تەدا خۆش ئەو
هەموو ئەوەی لە کتێبەکەمدا
نوسیوومە
بریتیە لە سێ دێ:
بە قەد قورسیی رابردوو
بە قەد گەورەیی داهاتوو
هێندەی شیرینی ئێستا
خۆشم ئەوەی

لە پشتی کتێبەکانەوە
خەم حەشاردا
لە ناو پێخەفی شیعردا ئەنوستم
لە شەوانی نوتەکدا
بیرم ئەکردەوە
چرایەک شەڕا لە خۆشەویستی
منی لەنەو غوباردا دەزییەوە
ئەمستا دەستم لە ژێر چەناگەم
وەک دوو کێوی رزیو راگرتووە
کۆزیتەیەک ئەنووسمەوە:
تەم خۆش ئەوە کەواتە من هەم
هەر وەک ئەو فرمێسکە رووناکی
بەسەر غەمەکانمدا ئەبارێت
خۆشم ئەوەی

زەر گوناهی گەورەم ئەنجام داوە
شەوێک ژوانم لەگەڵ تریفە بەستووە
شەوێکی دی
مژم لە سیگاری خەونێک داوە
شەوێکی تر
گوێم لە باخی گریان رنیوە
شەوێکی تریش
نزام بە شاعیرێک کردووە
لەبەردەم ئازاردا
رووەتی شیعرەکانی ئێنی

من گوناهباری گۆڕی
ژێر پەردەی ڕەشی شەوکانم
هەر لێ شەودا دەی خەمم
بە دارتێلی شەقامی ئۆینەوێ هەواسی
دێ تێ وەڕێ نزیکم
با بێ گوێتا بچرپێنم
هێندەی هەموو گوناهێ سپیێکانم
خەشم ئۆڵی
خەشم ئۆڵی

٢٠١٨-١٢-٢٠
ئەڵمانیا – کۆن

نەمزانی وازوو.. شیعری شەماڵ بارەوانی

نەمزانی وا زوو
بە فووی خیانەت چرای پەیمان دەکوژێنیتەوێ و
کراسی عیشق دەدڕێنیت

نەمزانی وا زوو
بەرماڵی نزا دەپێچیتەوێ و
ڕووگەی مەیلت دەگۆڕیت

نەمزانی وا زوو
سەبەتەی یەقینم پێ دەکەیت لێ تاتەبەردی گومان و
حەڵاجی خەشبەختیم لێ تەنافی شبلی هەڵدەواسیت

نەمزانی وا زوو
ئەقیانەسی خۆنەکانم لەوانلەو دەکەیت لێ پرووشەی فرمێسک و
جانتای پێکەنینەکانم دەدزیت

نەمزانی وا زوو
هەیوانی نیگام لە دیدارت ووت ووت دەکەیتەوە و
بە تەمی تەنیایی ئاسمانی چاوەکانم دادەپۆشیت

نەمزانی وا زوو
خونچەی خەونەکانم لە تابووتی دە قیتدا دەنژیت و
کەتری گشبینیم بە سنووری سەراب دەسپەریت

نەمزانی وا زوو
چارەکەی ماتەم لەسەر بەمی شادیم هەدەکەیت و
چوارچەوای تابلەی خەیالم پە دەکەیت لە ڕەنگی حەسرەت

نەمزانی وا زوو
بالی پەپوولەی هەستم زامداردەکەیت و
لەجەی هەر خەونکی سەرزەمینی ڕەحم
نەماەخەمک دەوەنیت

شەمال بارەوانی